

***Bitka Hrvata*¹ – bitka na Krbavskom polju 1493. godine**

Autor u radu daje prikaz čimbenika koji su u interakciji doveli do najvećeg poraza hrvatske vojske u sukobima s Osmanskim Carstvom. Prikazan je jedan do sada neiskorišteni zapis o bitki, a zatim je napravljen osvrt na vojni ustroj Osmanlija čiji je izdanak bio Jakub-paša Hadum. Na hrvatskoj strani nije bilo ni jedinstva, ni naoružanja, ni uvježbane vojske, a ni osigurane opskrbe. Kad se tome pridoda naivna taktika bana Derencényija, uz takve okolnosti poraz Hrvata bio je jedini mogući ishod. Posebno je obrađen pokolj pješaka čiji je uzrok vjersko-psihološke prirode. U nastavku je dan izračun broja sudionika i žrtava, kao i opis naoružanja dviju vojski. Na kraju su prikazane ličnosti Jakub-paše i Anža Frankopana, te neki manje poznati historioграфski radovi.

Ključne riječi: Hrvatska, Osmansko Carstvo, Krbavska bitka, vojni ustroj, taktika, naoružanje

Sukob vojske, na čijem čelu je bio dalmatinsko-hrvatsko-slavonski ban Imre Derencény,² s vojskom koju je predvodio osmanski sandžakbeg Bosne, Jakub-paša Hadum, dogodio se 9. rujna 1493. godine na Krbavskom polju u blizini grada Udbine. Autore koji su u manjem ili većem obimu opisivali taj događaj možemo podijeliti na suvremenike svjedoke, suvremenike kroničare i komentatore, te povjesničare romantičare i povjesničare

1 Naziv za Krbavsku bitku u djelu „Der Weisskunig“ nastalom po diktatu njemačkog cara Maksimilijana I. Vidi: Marx Treitzsauerwein von Ehrentreitz, »Der Weisskunig. Nach den Dictaten und eigenhändigen Aufzeichnungen Kaiser Maximilians I.«, herausg. Alwin Schultz, *Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses VI*, Wien 1888, 285, 511.

2 Problem pisanja pripadnika imena drugih naroda i etničkih skupina, sudionika povijesnih zbivanja nije nazočan samo u hrvatskoj historiografiji. Postavlja se logično pitanje zašto se, primjerice, Anžuvinac kralj Ludovik ne piše kao Loiš, ako je prihvaćen oblik Derenčin koji je u stvari od naroda prilagođeno prezime Mađara bana Derencényija. Naime, hrvatska narodna verzija kraljevog imena bila je Loiš, a ne pohrvaćeni latinski oblik Ludovik. Vidi: Marija Pantelić, »Prvotisak glagoljskog misala iz 1483. prema misalu kneza Novaka iz 1368.«, *Radovi Staroslavenskog instituta 6*, Zagreb 1967, 6. / U tom smislu u pravu je Strčić kad banovo prezime piše mađarskom grafijom. Vidi: Petar Strčić, »Bernardin Frankopan i njegovo doba – Prilog za sintezu povijesti o vrhuncu srednjovjekovnoga razvoja i početka borbe za opstanak Frankopana i hrvatskoga naroda«, *Modruški zbornik 3*, Modruš 2009, 9.

s minuciozним analitičnim pristupom. Paradoksalno je, međutim, da najstarija znanstvena obrada bitke, ona Matije Mesića iz 1864./65, po svojim rezultatima još uvijek može poslužiti kao uzor za buduće sinteze, iako on nije raspolagao mnogim vrelima.³ Goleme zasluge u stvaranju preduvjeta za uspješno rasvjetljavanje svih okolnosti koje stoje u svezi s ovim ratnim sukobom dali su oni povjesničari zahvaljujući čijem trudu raspoložemo izvornim zapisima suvremenika događaja. Tu prvenstveno mislimo na Ferdu Šišića i Aleksija Olesnickog, a njima uz bok treba svakako staviti naše latiniste Vedrana Gligu i Olju Perić.

Svjedočanstva nekih očevidaca potvrđuju teoriju o ograničenostima svjedoka čija saznanja dolaze iz perspektive običnog vojnika, dok kod drugih, iz viših slojeva, naziremo prve primjere politički uvjetovanih iskaza. Što je mogla čuti osoba iz nižeg sloja? Vrlo malo, tj. nedovoljno da dobijemo pravu sliku, a na toj osnovi nastajali su iskazi *in bona fide*. Ilustrativan su primjer memoari dvojice križara sa suprotnih krajeva društvene ljestvice, čiji su mnogi podaci iz IV. pohoda, ako ne protivni, onda barem različiti, ili jednostavno nisu u paru.⁴ Politički opravdano svjesno prikrivanje i uljepšavanje činjenica, bilo je neizbježno zbog nacionalnog, ali i individualnog ugleda, a tu je svoju ulogu imao i značaj samog adresata. U svakom slučaju, apel za pomoć teško da bi naišao na razumijevanje pape Aleksandra VI. (1492-1503) potvrđivanjem kompromitirajućih poluvijesti i glasina.

Kod historiografa najranijeg razdoblja, osim vjerske pripadnosti i s tim povezanog deformiranja prošlosti, prepoznatljivo je i vraćanje dugova dobročiniteljima, osobito ako je povijesno djelo nastalo u sjeni dvora i prijestolja. Takvi su od zapadnih autora Bonfini (djelo dovršeno 1505), a od istočnih Bihišti (djelo dovršeno 1511), koji sam za sebe govori da je hvalitelj sultanskih djela, no zato panegirične izljeve ne upućuje svima unutar vezirskog vijeća.⁵ Tipičan primjer kompilacije s nespretnim detaljima je djelo Löwenklaua u kojem se „sudaraju“ upravo Bonfini i Bihišti, ali ima tragova i trećih (arhivskih) djela.⁶ (Vidi Prilog!)

Broj izvora iz Hrvatske, osobito onih suvremenih koji nam daju pouzdane faktoografske podatke, relativno je malen, a kad njima pridružimo i one nastale na bližem i daljem osmanskom području, ostaje priličan broj praznina što neizbježno rezultira s problematičnim nagađanjima. Upravo zbog toga dragocjen je svaki novi izvor

3 Bernardin Frankapan Modruški, *Oratio pro Croatia / Govor za Hrvatsku (1522)*, priir. Ivan Jurković – Violeta Moretti, Modruš 2010, 18-21; Srećko Lipovčan, »Razlozi i posljedice katastrofe 1493. godine: prikaz Krbavskog boja u srednjoškolskim udžbenicima u Hrvatskoj nakon 1918.«, u: *Identitet Like: korijeni i razvitak I*, ur. Željko Holjevac, Zagreb-Gospić 2009, 301-303. Vidi također predgovor Damira Karbića u pretisku Mesićevog djela iz 1996.

4 Petar Skok, *Tri starofrancuske bronike o Zadru u godini 1202*, Zagreb 1951, 11-13, 35-41.

5 Ferdo Šišić, »Rukovet spomenika o hercegu Ivanišu Korvinu i o borbama Hrvata s Turcima (1473-1496)«, *Starine JAZU XXXVIII*, Zagreb 1937, 129, 130; Brigitte Moser, »Die Chronik des Ahmed Sinan Čelebi genannt Bihišti«, *Beiträge zur Kenntnis Südeuropas und des nahen Orients XXXV. Band*, München 1980, 18-21.

6 Johannes Löwenklau, *Neuwe Chronica Türckischer nation von Türcken selbs beschrieben*, Frankfurt am Main 1595, 335-337, 362.

suvremen Krbavskoj bitki, osobito ako je nezavisan. Jedan takav objavljen je još 1894. godine, ali je ostao neprimijećen i nevrednovan u hrvatskoj historiografiji.

Još jedno izvješće o bitki

Šleski vitez Heinrich od Zedlitz (u. 1510) krenuo je 1. travnja 1493. na hodočašće u Jeruzalem, odnosno u Svetu zemlju. Nakon isplovljavanja iz Mletaka u plovidbi i obilasku svetih mjesta proveo je 128 dana. Putovao je u skupini Čeha Jana Hasištejskog i još 33 plemića iz Češke i Njemačke, a s njihovim slugama i sa sudionicima iz ostalih zemalja (Francuska, Engleska) na galiji je bilo ukupno 185 putnika i 204 člana posade. Oni su svi opet bili dio hodočasničke zajednice na čijem su čelu bili saski vojvoda Friedrich III. Mudri i bavarski vojvoda Christoph Jaki, obojica sa svojim pratnjama ukrčani na drugu galiju. Heinrich je bio pripadnik ogranka obitelji iz mjestanca Buchwald kod Liebaua (sada Bukowiec kod Lubawke) u Donjoj Šleskoj, koji leži oko 90 km jugozapadno od Breslaua (Wrocław), i nekoliko kilometara od granice s Češkom.⁷ Na povratku su hodočasničke galije ušle 16. rujna u Jadran, te su ploveći pored Dubrovnika i Korčule stigle u Hvar i odatle u Zadar, gdje su Zedlitz i njegovo društvo boravili 2 dana u Zadru (od ponedjeljka do srijede – 23. do 25. rujna). Valja kazati da su se hodočasnici već u odlasku prema Palestini zadržali u Zadru od 6. do 8. lipnja te su tom prigodom obišli svetište sv. Šimuna Bogoprimca i druge crkve. Zadar je u to vrijeme bio najveći hrvatski grad na Jadranu i, kao važno uporište Mletačke Republike, nezaobilazna luka za sve trgovačke brodove – osobito trgovačke odrede, tzv. *mude*, koji su plovili prema Levantu, sjevernoj Africi, francuskoj i španjolskoj sredozemnoj obali te Engleskoj i Flandriji. Siguran predah omogućavala je prostrana luka, ali osim toga, brodovi su se mogli opskrbiti hranom iz plodne okolice, tada još relativno sačuvane od osmanskih pljački.⁸ Kad uspoređujemo Zedlitzov zapis s onim više puta objavljenim tekstom Jana Hasištejskog,⁹ nalazimo dosta razlika, što nas upućuje na pomisao kako njih dvojica nisu imali iste informante iako su putovali na istom brodu i u isto vrijeme boravili u Zadru. Glede veličine banove vojske Zedlitz navodi manji broj konjanika, dok za pješake ne daje podatak. Nepodudaranje je uočljivo i kod broja poginulih, pa Zedlitzovih „bey funff tausendt“ uvelike odstupa od „X tisycz“ kod Hasištejskoga. Slično je i sa zarobljenicima, pa „etlich hundert gefangen“ nije nikako blizu „na patnaczte

7 Reinhold Röhricht, »Die Jerusalemfahrt des Heinrich von Zedlitz (1493)«, *Zeitschrift des Deutschen Palaestina-Vereins XVII*, Leipzig 1894, 98; *Allgemeine deutsche Biographie 44*, Leipzig 1898, 742; Jan Hasištejský, *Putování k Svatému hrobu*, prir. Ferdinand Střežek, Prag 1902, 103.

8 Bernard Doumerc, »Il dominio del mare«, u: *Storia di Venezia – IV Il rinascimento politica e cultura*, Roma 1996, 113, 114, 148, 162.

9 Temeljne podatke o češkom plemiću Janu Hasištejskom z Lobkovic (1450-1517) i njegovu bratu Bohuslavu, poznatom humanistu, koji je također hodočastio u Jeruzalem 1490. godine, vidi u: *Ottův slovník naučný 16*, Praha 1900, 229-232. U svezi s Turcima napisao je 1495. i 1498. dvije poslanice. Vidi: *Epistolarum Turcicarum variorum et diversorum auctorum*, Frankfurt 1598, 235-237.

Set“. Uvjetna razlika je i kod stradalih „Turaka“, jer Šlezanin izričito govori o približno tisuću poginulih, što se može smatrati ukupnim brojem, dok Čeh donosi neodređenih „*niekteree Sto*“, koji se prema priči odnosi samo na prvu fazu bitke. Za razliku od tih podataka, obojica se slažu u činjenici iznenađenja koje su priredili „Turci“ svojom ratnom opremom i naoružanjem. Iz svega bismo mogli pretpostaviti da informacije Zedlitzovog pripovjedača dolaze iz, uvjetno rečeno, kruga šestorice preživjelih ljudi Bernardina Frankopana, budući da je poznato kako se on sa svojom užom pratnjom odvojio i probio iz okruženja dok je bitka još trajala, pa zbog toga nisu mogli vidjeti ukupni ishod bitke u veličini broja pobijenih i odvedenih.¹⁰ Za razliku od toga, Hasištejsky već u zapisu ističe kako mu je sve ispričao čovjek koji je obišao poprište bitke, vjerojatno čim je Jakub-pašina vojska napustila Krbavu.¹¹ Zedlitz svoje bilješke završava zaprepašujućim podatkom da 14 dana nakon bitke leševi još leže nepokopani, što nam potvrđuje Divnić, a s odmakom dužim od stoljeća i Mrnavić.¹²

Vijest o porazu ubrzo se proširila na sve strane, a morskim putem izvan Hrvatske izašla je preko Senja i Zadra, dok su na kopnu glasnici išli na carski dvor i kod kralja. Izaslanik pape Aleksandra VI. Antonio Fabregues boravio je u Senju već prije bitke sa zadacima izravno uvida u hrvatske prilike obilježene sumnjom u suradnju nekih hrvatskih velikaša s Turcima. Njegovo opširno pisano izvješće temeljilo se na pričama malobrojnih preživjelih sudionika bitke – vjerojatno nekog od Bernardinovih konjanika, a nije isključeno i na osobnoj izjavi samog grofa, s obzirom na to da je Fabregues bio službeni papin izaslanik, što mu je davalo posebnu težinu. Izvješće ninskog biskupa Jurja Divnića također je išlo na ruke Aleksandru VI. Došavši osobno u Liku, upoznao se sa svim strahotama i očajem puka, te je sastavio dojmljivo pismo u kojem je preskočio neke detalje neugodne po hrvatske velikaše. Mletačka vlada je vijest o ishodu bitke saznala od svojih dužnosnika po gradovima. Oni su već na proljeće bili upozoreni da prate kretanje turske vojske, ali i poteze hrvatskih velikaša, posebno Frankopana i Krbavskih.¹³ Dubrovnik je također pomno pratio vijesti još od vremena sukoba bana s Frankopanima, no u skladu sa svojom opreznom politikom motrio je i na tursku Bosnu. Preko Dubrovnika je došla i vijest o stanju zarobljenog bana.¹⁴ Posljednji zapis o Krbavskoj bitki u pravcu jugoistoka,

10 F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 121-122.

11 J. Hasištejsky, *Putovani k Svatému hrobu*, 94; F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, Zagreb 1937, 124-125.

12 Juraj Divnić, »Pismo papi Aleksandru VI.«, prev. Vedran Gligo, u: *Govori protiv Turaka*, Split 1983, 318; Luka Jelić, »Discurso del priorato della Wrana di Giovanni Marnavich Bosnese Canonico di Sebenico«, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini XVIII*, Sarajevo 1906, 300. Kostri nepokopanih vojnika nađene su tijekom arheoloških istraživanja prije desetak i više godina. Vidi: Radimir Jurić, *Arheološka istraživanja u Udbini (1996-2003)*, Riječki teološki časopis 12/1, Rijeka 2004, 23, 27.

13 F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, Zagreb 1937, 10-14; Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje – prostor, ljudi, ideje*, Zagreb 1997, 479-481.

14 Ludovik Crijević Tuberon, *Comentarii de temporibus suis*, ur. Vlado Rezar, Zagreb 2001, 98-100; F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, Zagreb 1937, 46, 47; Johann Friedrich Böhmer, *Regesta Imperii XIV/2*, ur. H. Wiesflecker, Wien – Köln 1990, 385.

a prije Carigrada, napravio je ljetopisac manastira u Cetinju, i prema obliku banova ime na informacija je potekla iz nekog osmanskog izvora.¹⁵

Što se tiče dalje distribucije, već je Šišić objavio nekoliko pisama pape Aleksandra VI. upućenih okrunjenim glavama i drugim vladarima onodobne Europe, u kojima ih u glavnim crtama upozna je s posljedicama kršćanskog poraza u Krbavskoj bitki.¹⁶ Šišićeva saznanja u mnogočemu je ispravio i dopunio Jovanović, osobito u pogledu analize međusobnih utjecaja tekstova nastalih u krugu papinih službenika.¹⁷ Vrijedi istaknuti kako je među primateljima bio i tadašnji engleski kralj Henry VII. Tudor (1485-1509), otac zlosretnog Henryja VIII, i rodonačelnik dinastije koja je vladala Engleskom do 1603. godine. U svom odgovoru iz siječnja 1494. kralj izražava zabrinutost za Hrvatsku kao dio kršćanskog svijeta.¹⁸ No kako znamo da su među onim hodočasnicima koji su pristali u Zadru bili i engleski plemići sir John Butler, John Gaystan i John Spencer, kao i nekoliko svećenika, sasvim je utemeljena pretpostavka kako je Henry VII. bio i od njihove strane upoznat s tragičnim događanjima u Hrvatskoj. Na identičan način vijest se širila izvan europskih vladarskih dvorova i po drugim krajevima Europe. Naime, spomenuli smo kako su suputnici Hasištejnskog i Zedlitz bili hodočasnici iz Pruske, Šleske, Flandrije, Holandije, Zeelanda (danas u Nizozemskoj), Škotske, Španjolske, Francuske, Hainauta (danas u Belgiji), Poljske i Lombardije, te niza njemačkih zemalja.¹⁹ Vjerojatno je neki putnik priču prenio i u Elzas, gdje su je zabilježili franjevci u mjestu Thann, no nije isključeno kako je tamo došla i crkvenim kanalima.²⁰ Svakako

- 15 Ljubomir Stojanović, »Stari srpski rodoslovi i letopisi«, *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda*, sv. XVI, Sremski Karlovci 1927, 258. – ●z●g● (= 1494) Pljeni Jagu-paša Harvate i bana Denžula živa uhvati na Krbave.
- 16 F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 43-46, 56-57. Na temelju papinog pisma na bitku se osvrnuo i firentinski povjesničar Scipione Ammirato (1531-1601), pobornik tacitizma, protivnog amoralnom makijavelizmu. Vidi: Scipione Ammirato, *Istorie fiorentine di Scipione Ammirato* 2/5, Firenze 1848, 335-336. – ... Venero ben triste e dolorose novelle ne'primi giorni del mese (rujan, prim. a) seguente alla Città per un breve del pontifice; per lo quale notificava alla signoria la miserabile strage succeduta in Croazia dall'arme di Baiazzette principe de' Turchi, ...
- 17 Neven Jovanović, »Antonio Fabregues o Krbavskoj bici«, *Povijesni prilozi* 41, Zagreb 2012, 175-178; Jean Alexandre Buchon, *Chroniques de Jean Molinet IV*, Paris 1828, 406-408.
- 18 1494 Jan. 12. Venetian Archives, Library. 635. Henry VII. to Pope Alexander VI.
A few days ago received letters from you, whereby we learnt the immense slaughter inflicted in Dalmatia and Croatia by the Turks, and the great danger in which that country and every neighbouring province, especially Italy, is placed. This intelligence was very distressing.
We indeed hope that under your auspices mature deliberation will be had for the harassed Church and the whole Christian commonwealth; to which effect, although at a great distance and embarrassed by a variety of cares, you will always find us most ready according to our power, on account of our devotion to you.
From our palace of Windsor, 12th clay of January 1493 [-4]. Signed: "Henricus R.", u: Calendar of State Papers and Manuscripts Relating to English Affairs in the Archives of Venice, Volume 1: 1202-1509, ur. Rawdon Brown, London 1864), 219. URL: <http://www.british-history.ac.uk/report.aspx?compid=94100>. Datum pristupa: 23. prosinac 2012.
- 19 J. Hasištejnsky, *Putování k Svatému brobu*, 99-104.
- 20 Malachia Tschamser, *Annales oder Jahrs-Geschichten der Baarfüseren oder Minderen Brüdern*, Colmar 1864, 680. – ... 9. Septemb. wurde unser christliche Armée in Orient, auf den libernicensischen Fel-

je tiskar Johann Winterburger kao pojedinac ostvario najveći doprinos u upoznavanju šire javnosti njemačkog jezičnog prostora s Krbavskom bitkom neposredno nakon što se ona dogodila. Njegov letak objavljen je u Beču na jesen 1493. godine.²¹ Posljedice bitke bile su predmet razgovora brojnih njemačkih i inozemnih izaslanstava na pogrebu cara Friedricha III. u Beču u prosincu iste godine.²² Naposljetku, što se tiče skupine vojvode Friedricha, ona se na povratku nije zaustavila u Zadru, pa nitko od tih hodočasnika nije imao prigodu tamo dobiti izravne informacije o bitki.

Sljedećih nekoliko godina, prolazeći uz istočnu jadransku obalu, hodočasnici su još govorili o opasnosti koja prijete Hrvatskoj pod dojmom vijesti o Krbavskoj bitki koje su doprle do njih, ali i rasprava na Reichstagu s temom turske prijetnje u Hrvatskoj. Ilustrativni su primjeri Konrada od Parsberga iz Bavarske (1494) i Hansa Schürpfena iz Luzerna (1497) – vidi Prilog. Putnici u Svetu zemlju u svakom su pogledu doprinosili kolanju vijesti i novosti; i iz putopisa vidimo da se njihova radoznalost nije iscrpljivala samo na vjerskim temama. Opisivali su oni tako velebne građevine, prirodne fenomene, običaje ljudi kroz čije su krajeve prolazili, ali nadasve su marljivo bilježili političke, odnosno vojne događaje. Već i prije pada Konstantinopola, Turci su bili čest objekt, ali od te 1453. pa do naše 1493. godine spominjanje njihovih poraza pratili su izrazi zadovoljstva. Komentari o turskim uspjesima bili su prožeti zebnjom, crnim slutnjama, ali i odlučnim pozivima za djelotvornije suprotstavljanje.²³

Uvod u sukob

Od samih svojih početaka, kao male begovine, preko faze nastanka moćnog carstva, pa do razdoblja pokušaja očuvanja teritorijalnog rasprostiranja, osmanski dvor-država je

-
- dern, von den Türckhen geschlagen und seind bey 5000 Mann tod geblieben. ...
- 21 Walther Dolch, »Trient – Wien – Schrottenthal I. Band, 1. Heft«, u: *Bibliographie der österreichischen Drucke des XV. und XVI. Jahrhunderts*, herausg. Eduard Langer, Wien 1913, 35; N. Jovanović, »Antonio Fabregues ...«, 176.
  - 22 Jakob Unrest, »Österreichische Chronik«, *Monumenta Germaniae historica – Scriptores rerum Germanicarum, nova series XI*, Weimar 1957, 220-228.
  - 23 Krešimir Kužić, *Hrvatska obala u putopisima njemačkih hodočasnika XIV. – XVII. st.*, u tisku. Vidi primjere za 1476. i 1492.: Hans von Mergenthal, *Gründliche und warhafftige beschreibung Der löblichen und Ritterlichen Reise und Meerfahrt in das heilige Land nach Hierusalem des Durchleuchtigen und Hochgebornen Fürsten unnd Herrn Herrn Albrechten Hertzogen zu Sachssen Landgraffen in Düringen Marggraffen zu Meissen etc. Hochlöblicher gedechtnüs .*, Leipzig, 1586, (nema paginacije); Reinhold Röhrich – Heinrich Meisner, *Deutsche Pilgerreisen nach dem heiligen Lande*, Berlin 1880, 250. Jedan od ograničavajućih faktora bilo je nepoznavanje hrvatskog jezika ili barem talijanskog, koji je bio *lingua franca*. Vidi: Marie-Luise Favreau-Lilie, »Die Bedeutung von Wallfahrten, Kreuzzügen und anderen Wanderungsbewegungen für die Kommunikation in Mittelalter und früher Neuzeit«, *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* 87, Stuttgart 1989, 84-86.

pretežiti dio svojih i tuđih ljudskih i gospodarskih resursa trošila na vođenje ratova.²⁴ Nitko nije preciznije izrazio zlouporabu ljudi od Marka Marulića u djelu *De ultimo Christi iudicio / O Kristovom posljednjem sudu*, a, iako se njegov komentar odnosi na prvu ekspanzijsku fazu, znatnih promjena nije bilo ni krajem 17. i početkom 18. stoljeća.²⁵

Ekskluzivno i neupitno pridržavanje pravovjernosti unutar islama i dakako, prema kršćanstvu, uz standardne državne i dinastičke interese davalo je Osmanlijama nepregledno more formalnih motiva za objavljivanje rata svima i svuda.²⁶ Samo u razdoblju od 1451. do 1503. godine, odnosno od početka vladavine Mehmeda II (1451-1481) do okončanja rata s Mlečanima tijekom carevanja Bajazita II (1481-1512) vođeni su sljedeći službeno objavljeni oružani sukobi. 1451. – rat sa Karamanskim Sultanatom, 1453. – rat s Bizantskim Carstvom (Carigrad), 1454-1455. – rat sa Srpskom Despotovinom, 1456. – rat s Ugarskim Kraljevstvom, 1458-1459. – rat sa Srpskom Despotovinom, 1460. – rat s Morejskom Despotovinom i Đenovskom Republikom (Amasra), 1461. – rat s Trapezuntskim Carstvom, 1462. – rat s Vlaškom i Lesbosom, 1463-1479. – ratovi s Bosnom, Ugarskom, Mletačkom Republikom, Đenovom (Krim), Albanijom, Karamanom i Moldavijom, 1480-1481. – rat s Napuljskim Kraljevstvom (Otranto), 1480. – rat s Redom ivanovaca (Rod), 1484-1486. – rat s Moldavijom, 1485-1491. – rat s Mamelučkim Sultanatom, 1491-1503. – rat s Ugarskom,²⁷ 1499-1503. – rat s Mletačkom Republikom. Ovaj niz trebalo bi upotpuniti golemim brojem pljačkaških upada pokrajinskih vojski i odreda akindžija, no to bi zauzelo prevelik prostor i odvelo bi nas od teme, pa ćemo se vratiti na 1493. godinu.²⁸ Prije svega navest ćemo državne čelnike čiji je utjecaj imao odraza na stanje u Hrvatskoj prije i poslije bitke – Osmanско Carstvo: Bajazit II (1481-1512), veliki vezir Davud-paša (1482-1497); Ugarsko Kraljevstvo: Vladislav II (1490-1516), Njemačko Carstvo: Maksimilijan I (1493-1519); Mletačka Republika: Agostino Barbarigo (1486-1501); Katolička Crkva: Aleksandar VI (1492-1503).

24 Ernst Werner, *Die Geburt einer Grossmacht – die Osmanen (1300-1481)*, Berlin 1966, 95-97, 130-134, 163, 180-184, 224-226, 230, 248-250, 257, 292; Suraiya Faroqhi, *The Ottoman Empire and the World Around It*, London – New York 2004, 98; Mesut Uyar – Edward J. Erickson, *A Military History of the Ottomans – From Osman to Atatürk*, Santa Barbara – Denver – Oxford 2009, 24, 65.

25 Marko Marulić, »Posljednji sud«, u: *Latinska djela I*, prev. Branimir Glavičić, Split 1979, 72.

26 Dobar je primjer dugotrajni sukob s Karamanima, te šijitskim Safavidima. Vidi: Feridun Emecen, »Osmanska politička historija – Od osnivanja do Kučuk Kajnardže – Nastanak i razvoj Osmanskog bejluka«, u: *Historija Osmanske države i civilizacije*, prir. Ekmeleddin Ihsanoğlu (prev. Kerima Filan, Enes Karić, Amina Šiljak-Jesenković uz recenzente: Enes Pelidija, Fikret Karčić, Behija Zlatar, Ismet Bušatlić), Sarajevo 2004, 12, 44-46.

27 Sydney Nettleton Fisher, *The Foreign Relations of Turkey 1481-1512*, Urbana 1948, 28, 29, 49, 75, 81.

28 Dijelom ili u cijelosti to su znali i suvremenici, pa nisu propuštali nabrojiti osvojene države radi ilustracije konstantne ekspanzije. Vidi: Bernard Zane, »Govor Bernarda Zane, mletačkog patricija, doktora nauka i magistra svete teologije, splitskog nadbiskupa, održan na prvom zasjedanju Lateranskog koncila u nazočnosti dobrog i velikog Julija II.«, prev. Vedran Gligo, u: *Govori protiv Turaka*, Split 1983, 110; Marko Marulić, »Papi Hadrijanu VI Marko Marulić Spličanin ponizno i s molbom«, isto, 171; »Molitva Bogu protiv Turaka u heksametru«, isto, 207, 211, 212; Trankvil Andreis, »Govor Trankvila Andronika Dalmatinca Nijemcima o poduzimanju rata protiv Turaka«, isto, 228, 229, itd.

Nakon što je Jakub-paša imenovan za bosanskog sandžakbega odmah je 1491. organizirao pljačkaški prodor na prostor sjeverozapadne Hrvatske i južnih dijelova Njemačkog Carstva (Kranjska i Štajerska). U povratku su akindžijske snage razbili Bernardin Frankopan u bojovima na rijeci Kupi te ban Laszlo Egervary u prodolini Vrpile kod Korenice. Ovaj poraz naveo je Jakub-pašu da se temeljito pripremi za sljedeći upad, i to ne samo glede osiguranja većeg broja ljudstva, nego i njihove vojne opreme i psihološke pripreme, a naposljetku, ovaj put je osobno stao na čelo vojske, znajući da u Hrvatskoj vlada razdor.

Gradanski rat, ili bolje rečeno, pobunu dijela Frankopana protiv središnje kraljevske vlasti, tj. njenog predstavnika, bana, uzelo je za glavnu ili sporednu temu mnogo autora.²⁹ Ne ulazeći u analizu tih radova, nas više zanima mogućnost davanja relevantnog odgovora na pitanje: jesu li (neki) Frankopani i Krbavski znali za pripremanje turske napadne operacije ili su je čak potakli?³⁰ Potvrde za njihovu upoznatost nalazimo na suprotnim stranama – i kod Turaka, ali i kod Mlečana. Kroničar Sa'ad-ud-din doslovno govori kako je predstavnik Anža (Ivana VIII) Frankopana Brinjskog molio Jakub-pašu da pošalje pomoć, ali bez naznake nadnevka. Isto tako za Karla Krbavskog kaže da lavi-
ra između kralja i sultana. Mletačka Republika je 4. lipnja preko doušnika također doznala za suradnju Anža i Karla s Turcima što je odmah prenijela svojem poslaniku kod pape, ali je zbog ozbiljnosti upozorila i svoje knezove na istočnoj obali Jadrana.³¹ Detalj iz bitke s dvije neuobičajene crne zastave kojima je bila označena skupina Karla, koji je u međuvremenu umro, mogao bi također govoriti o dogovoru, s ciljem raspoznavanja i poštode vojnika koji su bili iza njih.³² Jedan podatak indicira i dublje korijene dosluha, a odnosi se na boravak neimenovanog pregovarača iz Hrvatske krajem 1491. ili početkom 1492. u Jedrenama (Edirne), kad je tamo boravio sultan.³³ Mi o temi razgovora ne znamo ništa, ali činjenice govore kako su Frankopani i Krbavski svoje operacije vraćanja u posjed oduzetih gradova počeli sinkrono s djelovanjem pašine vojske. Međutim, akcije

29 Vidi: Ivan Jurković, »Turska opasnost i hrvatski velikaši – knez Bernardin Frankapan i njegovo doba«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU 17*, Zagreb 1999, 61-83; P. Strčić, »Bernardin Frankopan ...«, 8, 11-16; Hrvoje Kekez, »Bernardin Frankapan i Krbavska bitka: je li spasio sebe i malobrojne ili je pobjegao iz boja?«, *Modruški zbornik 3*, Modruš 2009, 68-72; Milan Kruhek, »Bernardin Frankapan, krčki, senjski i modruški knez – posljednji modruški Europejac hrvatskoga srednjovjekovlja«, 1453-1529, *Modruški zbornik 3*, Modruš 2009, 192-203; S. N. Fisher, *The Foreign Relations ...*, 30.

30 F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 6, 7; Nenad Močanin, »Život Jakub-paše, pobjednika na Krbavi 1493.«, u: *Krbavska bitka i njezine posljedice*, ur. D. Pavličević, Zagreb 1997, 176.

31 F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 1, 8, 9, 13, 22.

32 F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 137; Antonio de Herrera y Tordesillas, *Crónica de los turcos, la cual principalmente sigue a la que escribió Juan María Vicentino, cronista de Mahometo, Bayasit, Selim y Suleimán, señores de ellos*, ur. Fernando Fernandez Lanza, 2012, 172. – ... y él llevó de su casa cuatrocientos de a caballo con dos banderas negras, que fueron del conde Carlos de Montón que pocos días antes había muerto. ..., u: www.archivodelafrontera.com

33 N. Močanin, »Život Jakub-paše ...«, 176, 177.

Turaka u prvoj fazi, ali i poslije bitke upućuju nas na zaključak da nisu svi Frankopani bili pošteđeni haranja. Bolje rečeno, bio je pošteđen samo Anž Frankopan.

U cjelini gledano operacija Jakub-paše bila je po svom obliku i značaju masivni akin, kojim se provodila gaza, kao dio opće vjerozakonske odrednice džihada,³⁴ a operaciju je u državnompravnom pogledu formalno odobrio Bajazit II.³⁵ Postrojbe njegovih, u pravom vojnom smislu, namjenski organiziranih snaga, osim iz sandžaka Bosne, potjecale su iz sandžakâ Aladža Hisar, tj. Kruševac (Srbija), i Qarli-eli (zapadna Grčka s okolicom), te iz nekoliko anadolskih sandžaka, vjerojatno i turkmenskih emirata.³⁶ Više nego sigurno je da je kao pojačanje bio pridružen i dio snaga konjaničkog korpusa iz Carigrada,³⁷ kojima su na čelu bili Ahmed-paša Hercegović, kršten kao Stjepan, sin hercega Stjepana Vukčića Kosače, i Ishak-beg Kraljević, kršten kao Sigismund, sin posljednjeg bosanskog kralja Stjepana Tomaševića.³⁸ Na temelju fundamentalnih radova o vojnom uređenju pograničnog sandžaka Bosne, možemo dati sumarni ustroj Jakub-pašine oružane sile sabrane u vlastitom upravnom području za sveti pljačkaški pohod 1493. godine. Budući da je Bosna bila pogranični (serhatski) sandžak, imala je iznimno jake pješачke tvrđavske posade, ali najveću ulogu u navalnim operacijama i akcijama imalo je konjaništvo, koje su sačinjavali spahije i akindžije.³⁹ Ovi prvi su zavisno od veličine prihoda s posjeda morali su posjedovati i odgovarajuću vojnu opremu i oružje. Tako su siromašniji imali samo lako naoružanje, srednje imućni su morali pribaviti oklop, a najbogatiji su morali naoružati veći broj konjanika. Stegovne mjere bile su nemilosrdne, pa bi im tako u slučaju neopravdanog neodazivanja na pohod posjed bio oduzet, a spahija degradiran.⁴⁰ Osim njih, od samih početaka osvajanja jugoistočne Europe sudjelovali su i akindžije. Oni su imali svoju ulogu u sastavu oružane sile, dekadni ustroj (10-100-1000 konjanika) i čvrstu unutarnju crtu zapovijedanja, no ponekad su

34 O pojmovima akin, gaza i džihad vidi: Halil Inalcik, *Osmansko Carstvo – Klasično doba 1300-1600*, prev. Dino Mujadžević, Zagreb 2002, 7-9, 13, 14, 68-70; Nerkez Smailagić, *Leksikon islama*, Sarajevo 1990, 22, 113, 160, 200, 309, 575, 666; Gábor Ágoston – Bruce Masters, *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, New York 2009, 174, 175, 231, 232; M. Uyar – E. J. Erickson, *A Military History ...*, 13, 14.

35 F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 167; B. Moser, »Die Chronik des Ahmed ...«, 143.

36 Aleksije A. Olesnicki, »Bošnjak Hadum Jakub, pobjednik na Krbavskom polju g. 1493«, *Rad JAZU* 264, Zagreb 1938, 131-138, Hans Joachim Kissling, »Die anonyme altosmanische Chronik über Sultan Bajezid II, Dissertationes orientales et Balcanicae collectae II.«, *Beiträge zur Kenntnis Südeuropas und des nahen Orients XXXVIII. Band*, München 1988, 148; Milan Kruhek, »Sraz kršćanstva i islama na Krbavskom polju 9. rujna 1493. godine«, *Riječki teološki časopis 1/2*, Rijeka 1993, 245-249, 258.

37 M. Uyar – E. J. Erickson, *A Military History ...*, 44, 45.

Već sredinom 15. stoljeća ova postrojba (Kapikulu Süvarileri) brojala je preko 8.000 pripadnika.

38 F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 36; A. Olesnicki, »Bošnjak Hadum Jakub ...«, 137-139.

39 Oni su u početku, kao pripadnici vlastele bili kršćani, no s vremenom su prešli na islam.

40 Aleksije A. Olesnicki, »Bezimeni turski ljetopisac o bojovima Turaka sa Hrvatima godina 1491 i 1493«, *Rad JAZU* 245, Zagreb 1933, 212; Hazim Šabanović, »Vojno uređenje Bosne od 1463. do kraja XVI stoljeća«, *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine XI*, Sarajevo 1961, 174, 185-215; Ahmed S. Aličić, »Popis bosanske vojske pred bitku na Mohaču 1526. godine«, *Prilozi za orijentalnu filologiju XXI*, Sarajevo 1976, 173, 181; M. Uyar – E. J. Erickson, *A Military History ...*, 53-59.

znali odbiti zapovijedi pokrajinskih i središnjih dužnosnika.⁴¹ Jakub-paša je bio svjestan toga, kao i činjenice da je najkritičnija bila faza povratka, kada su njegove snage jedino mogle biti dočekane i napadnute.⁴² Stoga je vojni sastav uravnotežio ne samo u taktičkom, nego i funkcionalnom smislu angažirajući pouzdanije dvorske spahije.

Ugovor o primirju između bana Derencényija i pobunjenih Frankopana i privremenom interesnom savezništvu sklopljen je krajem kolovoza u banovu taboru podno Sokolca u Brinju. Opća situacija je bila previše ozbiljna, a bliska nazočnost turske vojske nalagala je hitno djelovanje.⁴³ Što se tiče odjela pojedinih Frankopana razumljivo je kako su se uspjeli prikupiti u nekoliko dana, budući da su bili u relativnoj blizini zbornih mjesta, a neki su već imali podignutu vojsku zbog prijašnjih akcija usmjerenih protiv kraljevih posada. Ističemo „zbornih mjesta“, budući da se u literaturi zanemaruje činjenica izravne opasnosti po relativno male velikaške kontingente od strane turske konjaničke vojske koja je u vrijeme banovog poziva u rat morala biti u blizini Plaškog i Modruša, odakle ih je mogla lako presresti i uništiti. S obzirom na to, pretpostavljamo da su bila dva prolazna okupljališta. Jedno kod Bihaća za vojnike iz Ozlja, Cetina, Slunja, Tršca i drugih frankopanskih posjeda, kao i za slavonske odjele grofova Zrinskih i Blagajskih pridošle sa prostora udaljenih otprilike 75 i 15 km. Nadalje, Tržac se nalazi oko 25 km, Slunj i Cetin preko 40 km, a najdalji Ozalj više od 110 km od Bihaća. Drugo zborni mjesto mogao bi biti Otočac, a tamo su došli vojnici iz Vinodola, Senja i Podgorja, za što su prevalili preko 75, 45 i 60 km. Podanici Krbavskih su se po svemu sudeći pridružili cjelini kod Udbine. Bihać je od završnog zbornog mjesta udaljen 60-70 km, a Otočac isto toliko (vidi sl. 1). Berislavić je vjerojatno poziv za dolazak dobio i prije primirja, i u skladu s tim prema prvotnom planu trebao je pomoći bana protiv Frankopana. Zakonske obveze za podizanje velikaškog konjaništva bile su dogovorene 1492, a što se tiče pješaka navest ćemo jednu kasniju frankopansku uredbu koja glasi: „[...] kada je rat s Turci, dužni su pojeti ki su na to stvoreni i jakost imaju u vojsku ali u četvrtu kada im gospodin milostivi zapovi [...] kako je stari zakon u ovoj harvatskoj zemlji“.⁴⁴ Unatoč tome što je zabilježena 1606. godine, uredba u svojim glavnim crtama može vrijediti i za naš slučaj. Poziv je izazvao širok odziv i kod građana Senja, o čemu nam svjedoči Vitezović, ali i svećenstva Modruške, Senjske, Kninske i Ninske biskupije.⁴⁵ Upravo je ovaj pješački, mnogo brojniji dio oružane sile prikupljene u sastav banske vojske, bio disku-

41 Josef Matuz, »Aufstieg und Niedergang der osmanischen Militärmacht«, *Militärgeschichtliche Mitteilungen* 45/46, Potsdam 1989, 25; Azmi Özcan, »Organizacija vojske kod Osmanlija – Osman-ska vojska u klasično doba«, u: *Historija Osmanske države i civilizacije*, priredio Ekmeleddin Ihsanoğlu (prev. Kerima Filan, Enes Karić, Amina Šiljak-Jesenković uz recenzente: Enes Pelidija, Fikret Karčić, Behija Zlatar, Ismet Bušatlić), Sarajevo 2004, 484, 485.

42 M. Uyar – E. J. Erickson, *A Military History ...*, 57-60.

43 M. Kruhek, »Sraz kršćanstva i islama ...«, 253; H. Kekez, »Bernardin Frankapan ...«, 73.

44 Lujo Margetić, *Iz Vinodolske prošlosti – pravni izvori i rasprave*, Rijeka 1980, 202.

45 Pavao Ritter Vitezović, *Kronika Aliti Szpomen Szvega Szvieta vikov*, Zagreb 1696, 130, 131; Mile Bogović, »Crkveno ustrojstvo Like i Krbave u srednjem vijeku«, u: *Krbavska bitka i njezine posljedice*, ur. D. Pavličević, Zagreb 1997, 82-89.

tabilan u pogledu vojnih vještina, ali i poštivanja stege. Kako ćemo kasnije obrazložiti, nije prvenstveni problem bila njihova pripadnost siromašnom seoskom plemstvu i s tim povezano slabo naoružanje, nego nepripremljenost za provođenje vojnih zapovijedi, što je smatrao važnim napomenuti već Tuberon, a i neki drugi rani autori.⁴⁶

Vojna analiza bitke

Operativna zamisao Jakub-paše nije bila ni u kojem smislu originalna. Ona se zasnivala na prodoru isključivo konjaničkog odreda, čija je manevarska sposobnost predstavljala ključnu taktičku prednost u usporedbi s potencijalnim kršćanskim protivničkim snagama, kako u Hrvatskoj, tako i u južnim pokrajinama Njemačkog Carstva. Čimbenik iznenađenja uvijek je davao dovoljno vremena za provođenje pljačke, prije nego se protivnik pokrenuo i organizirano suprotstavio. Ako je nametnuta bitka bila neizbježna, primjenjivala se standardna taktika provokacije i lažnog povlačenja, te simetričnog ili asimetričnog krilnog zahvata.⁴⁷ Jakub-paša je samo demonstrirao jednostavni poučak, koji glasi: rat je lukavština!⁴⁸

Dakle, nakon razornih prodora po Kranjskoj, južnoj Štajerskoj i okolici Zagreba, u kojima pašina vojska nije djelovala sukcesivno kao cjelina, nego se razdijelila provodeći pljačku istodobno po različitim ciljevima, a ponovno se sastavila tek pred Modrušem.⁴⁹ Odatle je izbila na sjeverozapadni rub Krbavskog polja. Samouvjerenost Jakub-paše nije počivala samo na konjaničkoj superiornosti, nego i na razrađenoj mreži prethodnika-izvidnika, a svakako da su mu informacije dolazile i od ljudi Anža Frankopana.⁵⁰ Što od svojih, što od Anžovih dojavljivača, imao je kompletnu sliku sastava i kretanja banske vojske. Tvrdnja kako je paša izbjegavao bansko-velikašku vojsku oboriva je već činjenicom da se paša kretao mnogo dužim putem od nekoliko kraćih i povoljnijih, koji su vodili prema nekom od gazova preko Une nizvodno od Bihaća.⁵¹ Dapače, on se smišljeno približavao banskoj vojsci, ali je nije napadao, iako se njoj tada još nisu bili priključili velikaški kontingenti. Njegova je namjera bila kažnjavanje Bernardina Frankopana, ali

46 L. C. Tuberon, *Comentarii* ..., 100. Glede brojnosti hrvatskog malog plemstva, vidi: Damir Karbić, »Hrvatski plemićki rod i običajno pravo«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 16, Zagreb 1998, 73.

47 M. Uyar – E. J. Erickson, *A Military History* ..., 56.

48 Johannes von Müller (ur), *Posaune des Heiliges Kriegs aus dem Munde Mohammed Sohns Abdallah des Propheten*, Wien 1813, 74. Djelo je s arapskog preveo Baki-efendija (1526-1600) pod naslovom »Vrline svetog rata«.

49 Sve pojedinosti kretanja Jakub-paše, od zaustavljanja pod Jajcem do razaranja Modruša nas ovdje ne zanimaju. Glede toga vidi: M. Kruhek, »Sraz kršćanstva i islama ...«, 249-251; H. Kekez, »Bernardin Frankapan ...«, 72-74.

50 B. Moser, »Die Chronik des Ahmed ...«, 144. Turci su često uzimali za vodiče domaće poznavatelje puteva, ali ovdje nemamo potvrde za to. Vidi o tome: J. Unrest, »Österreichische Chronik«, 42, 43, 53.

51 O tome je već Divnić pisao. Vidi: J. Divnić, »Pismo papi Aleksandru VI.«, 316; Anđelko Mijatović, *Bitka na Krbavskom polju 1493. godine*, Zagreb 2005, 49-51.

i bana Derencsényija uključujući i gospodarsko upropaštenje i fizičko uništenje ili zarobljavanje, pa je stoga „usput“ razorio njihove glavne posjede. Osim toga, znajući gdje ga kršćanska vojska čeka, mogao je sa područja Plitvičkih jezera jednostavno nastaviti prema Bihaću, iz kojega mu se nitko nije mogao suprotstaviti, a tamo ga Derencsényi usporen s mnogobrojnim pješacima nije mogao ni sustići, ni presjeći mu odstupnicu. Svjestan premorenosti, Jakub-paša je posegnuo za jednostavnim rješenjem – tobožnjim pregovorima, koji su se razvukli na dva-tri dana, što je bilo dovoljno da se njegova vojska odmori i pripremi za željeni obračun s „Derendžilom“, ali i s „begom od Kubana“.⁵²

Izbijanje žestokog verbalnog sukoba između bana i dvojice Frankopanâ oko izbora bojišta na kojem bi se Turcima nametnula bitka bila je notorna činjenica, i u starijim djelima lako je uočiti čiju stranu i mišljenje autor podržava i opravdava.⁵³ Sasvim specifični su dvojica opisivača. Suvremenik, ninski biskup Divnić, preskače mnoge za kršćansku vojsku kompromitirajuće pojedinosti, pa stoga nije u cijelosti vjerodostojan. To se posebice odnosi na trenutke prije i tijekom bitke iz kojih se mogao očitati manjak subordinacije, racionalnog razmišljanja, pravovremenog odlučivanje i drugih osobina koje inače krase organizirane vojske i njihove zapovjednike – kako kasnog srednjeg vijeka, tako i općenito. Kod njega nema spomena o razdoru! Ali, kao što je već istaknuto, biskupov motiv za uljepšavanje nije bio staleški, nego nacionalni.⁵⁴ Priču o sukobu izvrnuo je naopako najprije Donado da Lezze, kojega su u tome slijedili Paolo Gioivo Jovius, kao i Johannes Löwenklau u jednom kompilacijskom djelu.⁵⁵ Dakle, po njemu je ban, a ne Frankopani, savjetovao napad u klancu, umjesto sudara na polju. To ponavlja i nešto kasniji Rattkay.⁵⁶ Poredak banske vojske dogovoren u zadnji čas neposredno pred bitku, bio je jednako nespretan i nefunkcionalan. On je odavao neprevladane unutarnje podjele i nepovjerenje, ali najviše od svega zastarjele vojno-taktičke zamisli i doktrine. Naime, nakon smrti kralja Matijaša 1490. godine plemstvo se izborilo za povratak na banderijalni vojni sustav, dokazano neučinkovit u sukobima s Turcima, ali skopčan sa znatno manjim novčanim opterećenjima za velikaše. Iz većine opisa oružanog sukoba da se zaključiti kako je vojska bila podijeljena u tri mješovite skupine: desno krilo – Franjo Berislavić; središte Ivan Frankopan Cetinski; lijevo krilo Bernardin Frankopan Brinjski i Nikola Frankopan Tržački, a ban je vjerojatno vodio pješачku priču.⁵⁷

52 A. Olesnicki, »Bezimeni turski ljetopisac ...«, 213; F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 169.

53 M. Kruhek, »Sraz kršćanstva i islama ...«, 255-257.

54 Olja Perić, »Krbavska bitka u pismu Jurja Divnića«, u: *Krbavska bitka i njezine posljedice*, ur. D. Pavličević, Zagreb 1997, 173, 174; T. Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje ...*, 480.

55 F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 136-138, 144-146; J. Löwenklau, *Neuwe Chronica ...*, 335-337.

56 Juraj Rattkay, *Spomen na kraljeve i banove Kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*, prev. Vladimir Rezar – III. knjiga, Zagreb 2001, 194, 195. (Rattkayevu djelo izišlo je 1652)

Sladović također spočitava Bernardinu inzistiranje da se Turcima suprotstavi na otvorenom polju, čime nam otkriva da mu je glavni izvor bio Rattkay. Vidi: Manojlo Sladović, *Povesti biskupijah senjske i modruške ili krbavske*, Trst 1856, 64.

57 B. Frankapan Modruški, *Oratio pro Croatia ...*, Modruš 2010, 38, 39; Ivan Kukuljević Sakcinski, »Chronicon breve Regni Croatiae Joannis Tomasich minoritae«, *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku IX*, Zagreb 1868, 23; F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 137; H. Kekez, »Bernardin Frankapan ...«,

Unutar njih jakost konjaničkih odjela, odnosno banderija nije u potpunosti poznata, ali u korelaciji s ukupnim veličinama može biti prilično pouzdano određena. Dakle, za Berislavićev odjel pretpostavljamo da je brojao 600 konjanika, grof Ivan je zapovijedao sa 800, a grofovi Bernardin i Nikola svaki s po 300 konjanika, što bi ukupno iznosilo pet banderija. U pojedinom banderiju nisu svi konjanici pripadali nominalnom zapovjedniku, pa je, primjerice, Berislavić zapovijedao vjerojatno i kontingentima grofova Zrinskih i Blagajskih, Cetinski s konjanicima pok. grofa Krbavskog, a Bernardin i Nikola su dijelili zapovjedništvo. Ban Derencsény nije imao posebnu konjaničku skupinu, jer se njegova vojska većinom sastojala od pješaka.⁵⁸ No stvarnost bi mogla biti još gora, ako iz simbolike sukoba sedam kršćanskih ptica i tri islamske prihvatimo pretpostavku o postojanju sedam odjela kršćanske vojske – tri konjanička, tri pješačka i jedan banov odjel. Jedan drugi izvor spominje „pet banova“, tj. pet odvojenih zapovjednika.⁵⁹ U svakom slučaju nisu bili postignuti temeljni preduvjeti – ni središnje zapovijedanje, ni vojnorodovsko koncentriranje. Naime, klasični frontalni sudar na otvorenom polju zahtijeva postavljanje pješaštva u središte (uz eventualno naprijed izbačeno topništvo), a konjaništva na lijevo i desno krilo. Razlog je jednostavan – pokretljivije konjaništvo onemogućava obuhvatne manevre protivnika, i istodobno ugrožava njegove bokove. Više je rizična varijanta jedinstvene falange s rodovskom podjelom po dubini, u kojoj su tako prva crta oklopljeni konjanici, iza njih laki konjanici, pa tek onda pješaci. Valja također kazati kako je unutar svakog spomenutog odjela bila mala rastresitost vojnika, a i odjeli su međusobno stajali na malom razmaku, kako bi mogli priskočiti jedni drugima u pomoć.⁶⁰ Sve u svemu, nestručnim rasporedom propušteno je postizanje kvalitete barem u jednom sektoru. No sljedeći su nedostaci još više kobno usmjerili bitku: nepostojanje stege, neiskustvo i slabo naoružanje.

Jakub-paša je nakon izvješća izvidnika poslao veći kontingent konjanika da desnim poluzaokretnim manevrom prikriveno zaobiđe bansku vojsku, uđe u dubinu i postavi se za napad sukladno dobivenim signalima. Bitku je otpočeo provođenjem fingiranog napada manjim konjaničkim odredom, koji se sastojao od lako naoružanih akindžija, i oni su se, prema planu, nakon prvog kontakta dali u „bijeg“ prema svojoj glavnini. Izazov

82. Divnić, naprotiv, naglašava kako je ban stručno i svrsishodno rasporedio postrojbe. Vidi: J. Divnić, »Pismo papi Aleksandru VI.«, 316.

58 Ukupno 2.000 konjanika navodi nepoznati Frankopan, Fabregues i Zedlitz, a Hasištejnjsky nešto više, i Tuberon nešto manje, s tim što je on možda dao broj samo Frankopanskih snaga. Ne može opstati tvrdnja kako je u bitki sudjelovao i kontingent od 200 konjanika grofa Anža. Nju su iznijeli Fabregues, i anonim, a ona je potekla vjerojatno od Anža Frankopana, ili nekog drugog Frankopana. Vidi: F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 34, 121. Veličina banderija zakonski je bila određena 1492, a iznosila je 400 konjanika, od čega 200 oklopnika i 200 husara. Vidi: Hermann Meynert, *Geschichte des Kriegswesens und der Heerverfassungen in Europa II*, Wien 1868, 181, 182.

59 F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 171; B. Moser, »Die Chronik des Ahmed ...«, 146.

60 Vasco Díaz Tanco, *Libro intitulado Palinodia, de la nephanda y fierá nacion de los Turcos, y de su engañoso arte del cruel modo de guerrear ...*, Orense 1547, 70; Vasco Díaz Tanco, *Libro dell'origine et successione dell'imperio de' Turchi*, Venezia 1558, 83. Zanimljivo da te podatke o gustoći rasporeda ne navodi Giovio u svojim djelima na talijanskom i latinskom, iako ih je Tanco rabio.

je prvo prihvatio veći dio Berislavićevih konjanika, a kad su se oni zaletjeli u razbijenom poretku, pratila ih je i većina konjanika središta i lijevog krila. Reakcija na taj potez dokaz je, kako je kod velikog dijela banske vojske naivna i lakomislena želja za postizanjem slave i dokazivanjem pred drugima bila glavna preokupacija vojnika.⁶¹ Sada je teško povjerovati, s obzirom na bojno iskustvo bana i velikaša, kako bi bilo tko od njih, zapovjednika pojedinih kontingenata, zapovjedio potjeru za Turcima, jer je povlačenje bilo lako prepoznati kao varku. Naposljetku, turska vojska je bila konjanička, a glavnina još nije bila uočena! Po svemu sudeći, konjanike je pokušalo slijediti Bernardinovo i Nikolino pješastvo, a vjerojatno i ono Ivana Cetinskog. No kad su paši javili da su kršćanski pješaci ostali bez gotovo ikakve konjaničke zaštite, jer je glavnina odmakla, on je zapovjedio opći napad znakom trube. U sljedećem trenutku u boj su se uključili turski konjanici iz odreda koji je čekao u zasjedi. Koji su bili brojčani razmjeri? Govori se o oko 3.000 Turaka – što je ipak upitno, kojima je nasuprot stajala samo malobrojna Bernardinova i Nikolina pratnja. Njihov udar bio je poguban za cijelo lijevo krilo banske vojske, a osobito za ove konjanike koji se uslijed nastale vreve nisu mogli ustrojiti kao djelotvorna cjelina u zajedničkom manevru protujuriša, te su kao razdvojeni pojedinci gotovo svi stradali. U takvoj situaciji Bernardin se odlučio na povlačenje s malobrojnim preživjelima iz svojeg odreda, a njegovi su pješaci bili uništeni u bijegu usmjerenom prema potoku Krbavi. Pojava prvog vala turskih konjanika u središnjem dijelu bojnog polja na isti je način našla nepripremljene kršćanske konjanike jer su oni upravo vodili borbu mačevima, tj. bili su izmiješani. Zahvaljujući uvježbanosti, turski akindžije su se razmakli, a kršćanski se konjanici nisu sredili te ih je velik broj nastradao od prvotnog udara kopljem. No još su pogubnije iznenađenje doživjeli u sekundarnom srazu kad su spoznali otpornost oklopa turskih konjanika. U tom trenutku bojište je napustio Berislavić. Golema brojčana nadmoć dopustila je Turcima nastavak juriša, te su oni za nekoliko časaka udarili na pješake.⁶² Objašnjenje ovih događaja leži u taktici udara teškog konjaništva kopljima kao primarnim oružjem. Uzevši odabranog protivnika za cilj, jednom zagalopirani konjanik teško je mijenjao smjer kretanja te je gazio sve vojnike pred sobom bez obzira na pripadnost. Natjeran istim razlozima, Berislavić je napustio svoje desno krilo, a kako mu je šumoviti obronak bio najbliže, uspješno je umakao. Za to vrijeme pješaci središta i lijevog krila bili su već opkoljeni, a s njima i ono što je ostalo od banove pričuve.⁶³ Ukratko, kao što su rekli Zedlitzu, „naše su prekrili, a onda su udarili svi skupa na pješake“.⁶⁴

61 J. Hasišteinsky, *Putovani k Svatému hrobu*, 94; F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, Zagreb 1937, 123, 137.

62 J. Divnić, »Pismo papi Aleksandru VI.«, 317.

63 Usp. analize bitke kod: M. Kruhek, »Sraz kršćanstva i islama ...«, 262-263; H. Kekez, »Bernardin Frankapan ...«, 83-84.

64 ... *Zatim su potukli i pješake* ... – vidi Prilog. Gornja tri djela opisuju slučaj Mauricija i njegove tebanke legije, s tim što postoje nebitne razlike, primjerice oko brojčane veličine legije.

[...] Sic interfecta est illa plane angelica legio [...] ⁶⁵

U pisanim svjedočanstvima o krbavskoj bitki ključno mjesto među hrvatskim autorima gotovo jednoglasno je dobio pop Martinac. Ovaj svećenik porijeklom iz „plemena“ Lapčana nadahnuto je napisao potresan tekst koji generacijama služi kao ilustracija posljedica turskog osvajačkog zla u hrvatskim krajevima. Ispisujući tzv. Drugi novljanški brevijar, naš glagoljaš interpolirao je u nj opis bitke, a kao komparaciju stradanju hrvatske vojske uzeo je opis mučeništva sv. Mauricija i njegovih sudrugova, koji glasi: „[...] Ošće že i pišci izabrani boritelji tu umriše, obstrti zastupi v plčině polja tu že semrt prijaše včeri radi jakože družba svetago Mavricija. ... / ... Još i pješaci, odabrani borci, umriješ opkoljeni četama u širini polja. Tu primiše smrt radi vjere kao družba svetoga Mauricija.“⁶⁶ Martinac nije bez razloga uzeo ovog relativno nepoznatog mučenika i sveca iz razdoblja Dioklecijanovih progona kršćana. Osim zvanja, njega s hrvatskim vojnicima povezuju jedino razlog i način stradanja. Dakle, pripadnici Tebanske legije, na čijem čelu je bio sv. Mauricije, odbili su carsku zapovijed o iskazivanju počasti rimskim božanstvima, pa im je izrečena kazna decimiranja, tj. pogubljenja svakog desetog vojnika, što su trebali sami provesti. Nakon ponovnog odbijanja, opkolile su ih druge rimske postrojbe, a onda je car naredio da ih se sve pobije (vidi sl. 2). Čak ni u tom trenutku Mauricije i njegovi vojnici nisu se htjeli braniti prolivajući krv drugih rimskih vojnika, te su svi do jednoga odbacili oružje i tako neokaljanih ruku završili svoj zemaljski život.⁶⁷ Kao što je već prikazano u opisu bitke, posljednji su na poprištu ostali pješaci. S obzirom na to da su bili premoreni, bez viših zapovjednika, kao i da su bili loše naoružani i nikako uvježbani, te da su u cjelini bili opkoljeni konjaničkim odredima, nisu imali ni najmanje prilike da probiju obruč i uteknu u šumu.⁶⁸ Stajali su na milosti i nemilosti pobjedničkog Jakub-paše. Posavjetovavši se s dervišima, paša

65 »Passio Acaunensium martyrum auctore Eucherio episcopo Lugdunensi«, *Monumenta Germaniae historica – Scriptorum rerum Merovingicarum III*, Hannover 1896, 37.

66 »Zapis popa Martinca 1493.«, u: *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, prir. Vjekoslav Štefanić, Zagreb 1969, 82-84; A. Mijatović, *Bitka na Krbavskom polju ...*, 120.

67 »Passio Acaunensium ...«, 32-41; Friedrich Karl Köpke, *Das Passional – eine Legenden-Sammlung des dreizehnten Jahrhunderts*, Quedlinburg – Leipzig 1852, 486-489; Theodor Graesse, *Jacobi a Voragine Legenda aurea vulgo Historia lombardica dicta*, Breslau 1890, 628-632; *Enciclopedia cattolica VIII*, Roma 1952, 509-511, Tav. XXIX; *Lexikon für Theologie und Kirche VI*, Freiburg-Basel-Rom-Wien 1997, 1500-1501. Vjerojatno je Martinca podsjetio na sv. Mauricija i nadnevak 22. rujna, posvećen ovom svecu. Vidi: *Hrvatskoglajolski misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića*, prir. Biserka Grabar, Anica Nazor, Marija Pantelić, Zagreb – Ljubljana – Graz 1973, 291. / U ovom trenutku ne možemo sa sigurnošću kazati iz kojeg je martirologija ili nekog drugog hagiografskog djela Martinac upotrijebio priču o Mauriciju. Pretpostavljamo kako je riječ o Jeronimovom martirologiju ili nekoj preradi „Zlatne legende“ Jacopa de Voragine, ali ostaje neriješeno i zemljopisno porijeklo izvora. Na takav zaključak upućuju drugi radovi glagoljaša nastali do kraja 15. stoljeća. Vidi primjer: Amir Kapetanović, »Lucidarij iz Petrisova zbornika«, *Građa za povijest književnosti hrvatske 37*, Zagreb 2010, 4-7.

68 F. K. Köpke, *Das Passional ...*, 489. – ... alfus wart ummeringet da / nach des vursten gebote .; Th. Graesse, *Jacobi a Voragine ...*, 630. – ... Tunc impius Caesar jussit suum exercitum totam legionem circumdare, ita ut unus evadere non posset ...

je ponudio zarobljenicima odricanje od kršćanstva i prihvaćanje islama kao jedini razlog da budu pošteđeni od pogubljenja. Prijedlog je bio odriješito odbijen, a na takvu odluku svakako su presudni utjecaj ostvarili svećenici i redovnici pridruženi vojnicima. Uvidjevši čvrst stav zarobljenika, paša je zapovijedio da ih pobiju.⁶⁹ Je li takva odluka nevjerovatna? Prije šire analize, prisjetimo se kako je dan prije već provedeno ubijanje nekoliko tisuća zarobljenih odraslih muškaraca držanih pod stražom u nekoj prodo-
lini sjeverozapadno od Udbine, uz obrazloženje spriječavanja potencijalne pobune i svladavanja čuvara. Osim toga, nesvakidašnji pokolj naslućuje se iz riječi anonimnog kroničara: „Izodsijecaše se glave, proliše se krvi, otparaše se mišice i butovi. Ukratko, gazije tako isjekoše ćafire mačem, da se to ne da opisati.“⁷⁰ Iz Bihištijevog izlaganja proizlazi kako je paša razgledao bojište, a onda „su znatnim (nevjericima) odsječene glave“,⁷¹ što bi se također trebalo odnositi na smicanje zarobljenih. Hladnokrvni odlazak Jakub-paše na dva klanjanja, navodno usred bitke, u ovom kontekstu bio je po nj sasvim bezopasan potez, budući da je bitka bila već dobivena. Nadalje, suvremena forenzična istraživanja upućuju na zaključak kako su zarobljenici, dakle vojnici koji su odbacili oružje bili podvrgnuti ritualnom, a moguće i vježbovnom pogublivanju, što je nesumnjivo imalo za cilj psihološko djelovanje.⁷² Naposljetku, ne smije se smetnuti s uma kako je Jakub-paša već bio probrao među zarobljenicima sve preživjele velikaše, tj. osobe za koje je mogao dobiti veću otkupninu, ali i mlađe osobe koje su imale veću cijenu na tržištima roblja. Stariji, a među njima i svećenici, bili su mu smetnja, a ovi drugi osim toga došli su i na udar derviša, jer su bili „gnjusni ćafiri“.

Sljedeća pašina zapovijed bila je nadasve grozomorna. Odrubljivanje glava i njihovo slaganje na hrpe, kako kroničar kaže, „visoke poput minareta“,⁷³ bio je, doduše, uobičajeni izraz superiornosti pobjednika, utjerivanja straha u kosti budućim protivnicima, ali i obostrano dojmljiv dokaz pobjede. Međutim, rezanje i odsijecanje noseva sa leševa bio je svakako originalan doprinos Jakub-paše osmanskim postupcima prema tijelima pobijeđenih na hrvatskom odsjeku *dar al-barba*, ali to općenito nije bila novost (vidi sl. 3). U ratnim sukobima Osmanskog Carstva, kako na europskom, tako i na azijskom tlu, u mnogobrojnim i krvavim sukobima zabilježen je priličan broj takvih oblika morbidne dosjetljivosti, koja se tumači i obrazlaže lakšim rukovanjem dokaznim materi-

69 F. K. Köpke, *Das Passional ...*, 489. – ... ‘wol us’, sprach er ‘zume her, / und bereitet uch daran, / daz ir nindert einer man / genese von der selben rote’.; Th. Graesse, *Jacobi a Voragine ...*, 630. – ... Cum hoc imperator audivisset, jussit iterum, ut decimum trucidarent.; »Passio Acauensium ...«, 1896, 37. – ... Cum haec talia Maximianus audisset (.) una sententia interfici omnes decrevit et rem confici, circumfusus militum agminibus, iubet. ...

70 A. Olesnicki, »Bošnjak Hadum Jakub ...«, 152.

71 B. Moser, »Die Chronik des Ahmed ...«, 148.

72 Vlasta Vyroubal, *Diplomski rad – Forenzično antropološka analiza perimortalnih trauma na kasno-srednjovjekovnom nalazištu Udbina – Sveti Jakov* (mentor: prof. dr. sc. Mario Šlaus), Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet – Studij antropologije, Zagreb 2007, 7, 19-38, u: <http://bib.irb.hr/prikazi-rad?&rad=382716>

73 H. J. Kissling, »Die anonyme altosmanische Chronik ...«, 150.

jalom radi stjecanja očekivane novčane nagrade. Noseve je ipak jednostavnije nositi nego glave, osobito ako su lubanje bile razlomljene od udara batovima i sjekirama. No s druge strane, tijela bez glava i glave bez noseva i ušiju dojmljivo su govorili što čeka pobijeđene, što je ostvarivalo dugoročniji psihološki učinak.⁷⁴

Osmanski izvori nedvojbeno govore kako je bitka trajala od ranog jutra pa do 16 sati (16 sati). U usporedbi s njima Divnić precizira početak poslije 6 sati ujutro, a Hasištejsky oko 9 sati, pa iz svega proizlazi kako je oružani sraz sveukupno trajao 6 do 9 sati.⁷⁵ Unatoč činjenične četiri faze u trajanju bitke: provokativni napad – hinjeno bježanje – udar s leđa+frontalni udar – opkoljavanje, što naoko dopušta toliko trajanje, ono nije prihvatljivo naprosto zbog elementarnog čimbenika neizbježnog zamora banskih vojnika, ali i malodušnosti kao posljedice bezizlaznog položaja u kojem su se našli u četvrtoj fazi. Vjerojatnija je verzija znatno kraćeg trajanja prave borbe. No kako je klanjanje 16. siječnja vremenski određeno na sredinu između podneva i zalaska sunca,⁷⁶ a to je sasvim dovoljno vremena da se prije mraka pobiju zarobljenici, odsijeku glave, a kasnije i nosevi i uši.

Sugovornik Jana Hasištejskog iznio je još jedan intrigantan podatak. Kako on tvrdi, na bojištu su leševi kršćanskih vojnika ležali u dužini od otprilike jedne milje (≈1400m) i u prilično velikoj širini.⁷⁷ Iz opisa bitke znamo kako je prvi kratkotrajni borbeni kontakt bio između izazivačke skupine akindžija i konjanika u prednjim redovima banske vojske, no oni su sukob nastavili krećući se prema sjeverozapadu. Tjelesa poginulih su počela prekrivati bojno polje tek nakon udara skrivenih pašinih konjanika u leđa pješakačkih formacija lijevog krila. Taktika opkoljavanja nalaže sabijanje protivnika u što užu prostor, a kako je bojište bilo u ravnici, prostor je morao biti kružnog oblika. Međutim, izduženost govori da su se banske snage boreći se kretale od jugoistoka prema sjeverozapadu po ravnici, a s oba boka je bio šumovit teren. U jednom izvoru se navodi kako su Derencényjeve snage težište napada postavile

74 Marino Sanudo, *I diarii XVII*, Venezia 1886, 12; Ante Nazor, »Strahovito divlji, podmukli, najodvratniji neprijatelj: opis Osmanlija u "protuturskim" govorima i pjesmama«, *Acta Histriae* 15/1, Koper, 198-202; Paula Sutter Fichtner, *Terror and Toleration – The Habsburg Empire Confronts Islam, 1526-1850*, London 2008, 38, 41, 49.

75 A. Olesnicki, »Bošnjak Hadum Jakub ...«, 139, 152; J. Divnić, »Pismo papi Aleksandru VI.«, 316; H. Kekez, »Bernardin Frankapan ...«, 83.

76 N. Smailagić, *Leksikon islama*, 527, 532; Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo 1989, 339; *The Encyclopaedia of Islam Vol. VII*, ed. C. E. Bosworth – W. P. Heinrichs – G. Lecomte, Leiden 1993, 26-28. Vrijeme klanjanja 16. siječnja (ili al-asra) proteže se između vremena određenog za klanjanje podneva (al-zuhra) do pred zalazak sunca; *The Encyclopaedia of Islam Vol. VIII*, ed. C. E. Bosworth – W. P. Heinrichs – G. Lecomte, Leiden 1995, 925, 928.

77 J. Hasištejsky, *Putovani k Svatému brobu*, 94. Iz teksta nije jasno o čijoj milji je riječ, međutim, kako Hasištejsky na drugom mjestu spominje „naše“, tj. češke milje, kao i rimske, vjerojatno se misli na ovu drugu čija dužina iznosi 1.480 metara, a ne na pet puta dužu češku milju. Vidi: Zlatko Herkov, »Prinosi za upoznavanje naših starih mjera za dužinu i površinu«, *Zbornik Historijskog zavoda JAZU* 8, Zagreb 1977, 199-211.

prema glavnini s Jakub-pašom na čelu.⁷⁸ Provođeci tu zapovijed, ostala je zanemarena pozadina i bokovi u koje su kontinuirano udarali konjanici Mehmed-bega (desno krilo), kao i konjanici Ismail-bega (lijevo krilo) sjekući nemilosrdno pješake, koji su pokušavali pratiti bana. Njihova tijela tako su ispunila velik prostor od mjesta zasjede do mjesta predaje. Nakon zarobljavanja bana kršćanski vojnici su se predali, borbe su obustavljene, a preživjeli su čekali odluku pobjednika o njihovoj sudbini.

Za usporedbu s krbavskim srazom, pronašli smo i istaknuli zajedničke elemente iz dvije bitke, od kojih je jedna primjer oružane konfrontacije europskih vojski. Primjer nadmoći uvježbanog pješaštva prema konjaništvu daje nam bitka kod Murtena iz 1476. godine, u kojoj je vojska od 25.000 Švicaraca pobijedila 23.000 Burgonjaca. U formacijama velikih peterokutnika švicarsko pješaštvo imalo točno određene pozicije, a uz to je bilo ujednačeno naoružano mačevima dvoručnjacima, dugim kopljima i helebardama. Što je najvažnije, nije se dalo izazvati prividnim napadima. Jednom kad se pokrenulo, mljelo je sve pred sobom i odbijalo s lakoćom pokušaje burgonjskih oklopnika da im razbiju poredak. Kad su im ovi pješaci zauzeli topove i upali u tabor, Burgonjci su se povukli u neredu. Kroničarski podaci o broju sudionika i žrtava jednako se razilaze kao i kod našeg slučaja, ali kao vjerodostojna se navodi brojka od preko 22.000 poginulih, od čega su Švicarci imali samo stotinjak mrtvih.⁷⁹

Na hrvatskom bojištu bitka kod Dubice 15. kolovoza 1513. trajala je „oko četiri sata“, i po mnogočemu može se uzeti kao komparativni predložak. Ban Petar Berislavić svojim stavom i autoritetom stekao je krajnje povjerenje svojih vojnika. Bojni kontakt također je počeo u rano jutro, a hrvatska vojska od 3.000 konjanika čvrsto je držala zadani poredak unatoč pokušajima 12.000 akindžija i spahija da promjenama težišta udara i rasporeda preokrenu bitku u svoju korist. U jednom od tih manevara ban je iznenadio i silovito razbio neprijateljske snage. Valja kazati kako je Hrvatima raspored bio zaštićen rijekom Unom, što je imalo znatnu ulogu u pobjedi. Prema Mrnaviću, na strani Turaka poginulo je ili zarobljeno preko 11.000 vojnika, a u banovoj vojsci bilo je samo 10 mrtvih i mnogo ranjenih.⁸⁰

Brojčani podaci

Svi brojčani podaci koje nalazimo po primarnim i sekundarnim izvorima imaju jako velike raspone, što daje temelja za oprezan pristup pri donošenju završnih prosudbi bitke. Primjerice već kod navođenja brojnog stanja osmanske vojske brojevi variraju od 3.000

78 B. Moser, »Die Chronik des Ahmed ...«, 147.

79 Gottlieb Friedrich Ochsenbein, *Die Urkunden der Belagerung und Schlacht von Murten*, Freiburg 1876, 658-664; David Nicolle, *European Medieval Tactics (2) – The Revival of Infantry 1260-1500*, Oxford – Long Island City 2012, 50, 51.

80 Ivan Tomko Mrnavić, *Vita Petri Berislavi / Život Petra Berislavića*, prev. V. Rezar – T. Tvrtković, Zagreb – Trogir 2008, 11-15.

do 11.000, što čini omjer od 1:3,67. Slično je i sa ukupnom brojnošću, kao i pojedinačnim veličinama pješake i konjaničke komponente banske vojske. Pregledom autora primjetno je kako se njihovi navodi mogu povezati sa pripadnošću jednoj od sukobljenih strana, ali i unutar te formalne podjele ima znatnih razmimoilaženja. Također se ne smije zanemariti i njihovo nekritičko preuzimanje, koje je ponegdje jasno pratimo li kanale protoka informacija i realni vremenski slijed od stvaratelja do posljednjeg korisnika. Dakle, osmanski autori, kao i oni kojima je bila dostupna osmanska građa, govore o 3.000 do 4.500 konjanika Jakub-pašine vojske. S druge strane primarni kršćanski autori, kao i historiografska djela nastala u Europi do polovice 17. stoljeća počinju s mnogo većim brojem od 6.000, a vrh im doseže podatak od aproksimativnih 11.000 konjanika. Glede pripadnosti lako je upasti u napast davanja paušalne ocjene kako su osmanski autori ciljano smanjivali broj u svrhu dokazivanja većeg utjecaja vrhunaravnih čimbenika u bitki. No je li to opravdano? Kako bi raščistili (barem dijelom) s nagađanjima, pokušat ćemo komparirati krbavske brojke s adekvatnim brojkama iz izvješća o nekim drugim operacijama, odnosno akinima. Svakako je najkorisnije navode brojnog stanja iz 1493. usporediti s egzaktnim veličinama iz popisa bosanskih spahija i sandžakbegova odreda napravljenog 1526, dakle 33 godine nakon bitke. U tom dokumentu navedeno je 3.116 obveznika, od čega je sandžakbegovih ljudi bilo 1.040, a većih i manjih posjednika s njihovim konjanicima 2.076.⁸¹ S obzirom da se Bosanski sandžak do te godine manjim dijelom proširio prema sjeveru, a većim prema rijeci Uni, te Sinju, Kninu i Ostrovici, realno je očekivati manji broj spahija u doba Jakub-pašine vladavine. Dakle, oko 1493. Bosanski sandžak je obuhvaćao vilajete (niža upravna područja): Novi Pazar, Sarajevo, Brod, Neretva, Pavli i Kovač, a pred Mohačku bitku u sastav je ušao samo vilajet Hrvati.⁸²

Od ranijih slučajeva imamo na raspolaganju vijesti i studije iz 70-ih i 90-ih godina 15. stoljeća. Radi se o velikim pljačkaško-uništavačkim prodorima akindžija u Furlaniju, Kranjsku i Korušku, kao i na hrvatsko-dalmatinsko područje (sa ondašnjim razgraničenjima). Činjenica je, nažalost, da se možemo osloniti samo na zapadne (mletačke i njemačke) izvore, budući da nam hrvatski ne daju nikakve podatke. U velikim prodorima po Koruškoj i Kranjskoj 1476. sudjelovalo je navodno 5.500 i 4.500 konjanika, a provalu iz 1483. provelo je 6.500 konjanika.⁸³ Bosanski sandžakbeg Skender-paša na čelu vojske od 2.000 spahija i akindžija, operirao je 1499. u zaleđu Zadra.⁸⁴ No zajedničko obilježje svih akcija bilo je angažiranje osmanskih snaga iz drugih sandžaka, a ne samo iz Bosne. Pri procjenjivanju brojnog stanja Jakub-pašinog odreda trebalo bi uzeti u obzir i sigurnosnu odredbu prema kojoj je jedna desetina spahija trebala ostati radi

81 A. S. Aličić, »Popis bosanske vojske ...«, 173, 181.

82 H. Šabanović, »Bosanski pašaluk ...«, 144-155.

83 J. Unrest, »Österreichische Chronik«, 63-65, 141; Stanko Jug, »Turski napadi na Kranjsku in Primorsko do prve tretjine 16. stoletja«, *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo XXIV*, Ljubljana 1943, 20.

84 Bogumil Hrabak, »Turske provale i osvajanja na području današnje severne Dalmacije do sredine XVI stoljeća«, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu 19*, Zagreb 1986, 74, 75.

zaštite granica od eventualnog prodora neprijatelja.⁸⁵ Kako vidimo, navedeni čimbenici nisu jednake kvalitete i više nam daju smjernice, nego čvrste veličine. Stoga ćemo izlaz pokušati pronaći u pretpostavci kako se brojke osmanskih autora odnose na konjanike iz bosanskog sandžaka, i to doslovno „koliko god bješe spahija i akindžija“, kako priča kroničar, što bi onda iznosilo oko 4.000 konjanika.⁸⁶ Njima onda pridodamo snage Ismail-bega i Mehmed-bega, dva puka gardijskih spahija iz Carigrada u jakosti od 2.000 konjanika i odrede anadolskih emira, suma čega daje broj od oko 8.000 konjanika.⁸⁷ Razlike između ovog broja i nekih većih procjena možda dolaze od većeg broja konja, a ne konjanika. Naime, vojska koja je krenula na ovako dubok prodor morala je već zbog zadržavanja brzine kretanja povesti sa sobom velik broj pričuvnih, odnosno tovarnih konja.

Što se tiče brojčanih podataka za bansku vojsku, valja izdvojiti autore čije se veličine temelje na frankopanskim izvješćima, kao i one koji ih prešutno citiraju. Već smo rekli kako je frankopanski krug morao opravdati svoje (ne)sudjelovanje pa su isticali vlastite kontingente. Temeljeći se na toj postavci prihvatit ćemo kao realan raspon broja konjanika (teških i lakih) Bernardina, Ivana i Nikole Frankopana uz odred tada već pokojnog grofa Krbavskog od 1.400 do 1.500. Za pješački dio njihovog dijela vojske najteže je dati argumentiranu brojku, ali onaj preveliki raspon nije slučajan, osobito kod primarnih izvora. Naime, prema podacima koje su hrvatski poslanici dali caru Maksimilijanu na poprištu je ostalo 5.000 tijela poginulih Hrvata, dakle sveukupno.⁸⁸ U toj brojci treba prepoznati samo sudionike bitke iz Kraljevstva Hrvatske u tadašnjim granicama, odnosno najvećim dijelom pješake Frankopana i Krbavskog. Zanimljivo je kako broj od 5.000 mrtvih nalazimo i kod hodočasnika Zedlitza, te bismo ga izvorišno mogli staviti unutar istog okvira. Dakle, od ove veličine treba oduzeti konjanike te pribrojiti pripadajući broj zarobljenih, golemom većinom pješaka. Proizlazi kako ih je bilo oko 5.000 ±200.

Berislavićev slavonski odred početno ne predstavlja ništa manji zbir nepoznanica, ali nas iz slijepe ulice izvlače Fabregues i njegovi izvjestitelji. Oduzevši od poslanikovih 2.000 konjanika navedene frankopanske snage te banove ljude, a uračunavši tolerirana odstupanja, „Slavonaca“ na konju je trebalo biti od 600 do 800. S pješacima ponavljamo isti postupak, a startni podatak nalazimo kod Hasišteinskog i još nekoliko nezavisnih

85 H. Šabanović, »Bosanski pašaluk ...«, 205.

86 A. Olesnicki, »Bezimeni turski ljetopisac ...«, 212.

87 Službeni naziv im je bio Kapikulu Süvarileri Ocaği, a sastojali su se od 6 pukova: Silahdar, Sipah, 2 Ulufeci, 2 Gareba. Vidi: M. Uyar – E. J. Erickson, *A Military History ...*, 44, 45.

Gotovo identičan sastav vojske imao je akindžijski odred upućen u Moldaviju 1475. godine. Vidi: Nicolae Iorga, *Cronicele Turcești ca izvor pentru istoria Românilor*, București 1928, 18.

88 M. T. von Ehrentreit, »Der Weisskunig«, 508. – ... Im kam auch daruber potschaft, wie die Turken der Krabaten nach ob. v^m. auf das haubt erlegt hetten, die auf der waldstat beliben waren. Also nam der w. k. vil tausent man zu im zu roß und fueß und gar ain schones streitpars volk und schicket zu kunig Wladislao von Hungern, er solt im sein cron aufgeben und im sein volk zuegeben, so wolt er mit baiden volk den Turken nachziehen und understen die Crabaten zu rechen, das aber k. Wladislaus und die Hungern absluaegen, daran der w. k. groß misfallen empfang. ...

izvjestilaca. Oni nam time daju relativno pouzdanu brojku od oko 2.000 pješaka. I ovdje valja naglasiti pripadnost prema ondašnjim mjerilima, te porijeklo sudionika valja tražiti na prostoru donjeg Pounja i Pokuplja, tj. jugozapadnog dijela tadašnje Slavonije.

Ugarski (Derencsényijev) kontingent je bio pretežno sastavljen od pješaka plaćenika, a razlog tomu je njegov prvobitni operativni plan očuvanja Senja i osvajanja tvrdih gradova odmetnutih Frankopana. Brojnije konjaništvo u takvim operacijama nije potrebno, budući da mu je mogući angažman samo na sporednim zadaćama, a njima treba pridodati još manji broj konjanika oko zapovjednika. U takvim okolnostima vrlo je prihvatljiva brojka od 2.000 pješaka spomenuta u jednom izvješću,⁸⁹ dopunjena s ne više od 100 konjanika.

Podaci o smrtno stradalim pašinim vojnicima nisu brojni, a uz to svi potječu iz zapadnih vrela. Prihvatit ćemo veličinu od (oko) 1.000 poginulih koja se navodi kod Zedlitza i još nekih autora bez međusobnog utjecaja. Prema opisu najžešće borbe vodile su se oko središnje skupine Ivana Frankopana, kao i kod banovog kontingenta, pa unatoč tijeku i ishodu bitke povoljnima za Osmanlije, oni su trebali pretrpjeti (barem) tolike gubitke.

U idućem koraku trebamo nastaviti već dijelom započeti izračun broja poginulih i ubijenih vojnika banske vojske. Za razliku od prethodnih stavki, ovdje možemo uzeti u obzir i osmanske izvore, zato jer nisu toliko opterećeni balastom junačenja. Dakle uz navedenih 5.000 vojnika iz Kraljevstva Hrvatske, valja dodati oko 2.000 „Ugra“ i preko 2.400 „Slavonaca“. Time se najviše približavamo brojkama Jakub-paše, turskog anonimna, ali i Hasišteinskog. Potvrda dolazi i s druge strane, iz komparacije odsječenih glava i odrezanih noseva. Prema prvotnoj Jakub-pašinoj zapovijedi trebalo je odsjeći sve glave i poslati ih na „na Preuzvišeni Prag“, tj. pred sultana. No kako se zaključilo da ih ima previše, odrezani su nosevi, a dio glava je ostao. To su one glave koje navodi frankopanski izvor.

Kod zarobljenika se ne smiju zanemariti žene i djeca uhvaćeni tijekom pohoda, a koji su preostali nakon pokolja muškaraca sposobnih za oružje provedenog neposredno prije bitke. Tu je brojka sasvim neizračunljiva, pa moramo posegnuti za turskim podacima, i to onima koji ne odišu hvalisavim pretjerivanjem. Dakle, unutar zaokruženih 10.000 zarobljenika, a u skladu s prethodnim kalkulacijama, zarobljenih pripadnika banske vojske moglo bi biti oko 1.500 do 1.700.

Prema konačnom izračunu brojčanih podataka veličine su sljedeće:

osmanska vojska	– ≈ 8.000
hrvatska (+ ugarska) vojska	– ≈ 11.600
pješaci	– ≈ 9.200
konjanici	– ≈ 2.400
poginuli Osmanlije	– ≈ 1.000
poginuli Hrvati (+ Ugri)	– ≈ 9.600
odsječene glave	– ≈ 9.600 (9.595!)
odrezani nosevi	– ≈ 6.000
zarobljenici	– ≈ 1.700
pobjegli	– ≈ 300

89 F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 27.

Tablica brojčanih podataka u svezi s bitkom (podebljana slova označavaju podatke suvremenika, a zasivljena polja označavaju autore čije su informacije dobivene iz prve ruke):

AUTOR	OSMANSKA VOJSKA	HRVATSKA VOJSKA		POGINULI OSMANCI	POGINULI HRVATI	ODSJEČENE GLAVE	ODREZANI NOSOVI	ZAROBLJENICI	IZBJEGLI
	konjanici	pješaci	konjanici						
Frankopan? ⁹⁰		500+300+600 (dio)				3500	3500	1500	
Hasišteinsky ⁹¹	9-11000	9000	3000	200-500	10000			1500	
Zedlitz ⁹²	8000		2000	1000	5000			200-500	
Divnić ⁹³		15000			13000 P+Z ⁹⁴				
Fabregues ⁹⁵	9000	6000	2000		7700 P+Z				300
Aleksandar VI ⁹⁶	9000	6000	2000						
Maksimilijan I ⁹⁷					5000				
Unrest ⁹⁸						3500 >			
Klinghammer ⁹⁹						5700 >			
nepoznati ¹⁰⁰					5000				
Bonfini ¹⁰¹	9000	6500 + seljaci	500	1000	5077		5077		
da Lezze ¹⁰²	8000	10000	6000				7686		
Tuberon ¹⁰³	6000	12000	1500						
Jovius ¹⁰⁴	8000					7000 >			

90 F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 121-122. Ovdje valja upozoriti kako je pronađeno 3500 glava bez odsječenih noseva, što znači kako su ostale glave odnesene (s nosevima ili bez njih)

91 J. Hasišteinsky, *Putovani k Svatému hrobu*, 93-94; F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 123-124; A. Mijatović, *Bitka na Krbavskom polju ...*, 105-107.

92 R. Röhricht, »Die Jerusalemfahrt ...«, 300, 301.

93 J. Divnić, »Pismo papi Aleksandru VI.«, 316-318; A. Mijatović, *Bitka na Krbavskom polju ...*, 112, 114.

94 Poginuli i Zarobljeni

95 F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 36; A. Mijatović, *Bitka na Krbavskom polju ...*, 98.

96 F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 43-46.

97 M. T. von Ehrentreitz, »Der Weisskunig ...«, 508.

98 F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 130; J. Unrest, »Österreichische Chronik«, 229, 230.

99 F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 61.

100 M. Tschamser, *Annales oder Jahrs-Geschichten ...*, 680.

101 F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 125, 127-128; A. Mijatović, *Bitka na Krbavskom polju ...*, 99.

102 F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 136.

103 L. C. Tuberon, *Comentarii ...*, 98-102; Šišić 1937, 140.

104 F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 144.

Cuspinianus ¹⁰⁵		9000			7000				2500 <
Tomašić ¹⁰⁶	8000				13000 >				
Istvánffy ¹⁰⁷	10000 >		8000 >	1000 >	5077				
Mrnavić ¹⁰⁸				6000	8000				
Rattkay ¹⁰⁹	10000 >	8000 >	7000 ?	1000 >	5000				
Jakub-paša¹¹⁰					9500			10000	
nepoznati ¹¹¹	4500	10000	10000			9000 (9595)	6-7000	10000	
nepoznati ¹¹²	4000	15000							
Bihišti ¹¹³	3-4000	26000	14000						
Sa'd-ud-in ¹¹⁴		12000 (6000 > konj)							
nepoznati ¹¹⁵							6000	11000	
Esiri ¹¹⁶						9000		15000	
Kohen ¹¹⁷	8000					7000			
Löwenklau ¹¹⁸	4000	15000				7-8000			
Löwenklau 2 ¹¹⁹	8-9000 (Bon) 3-4000 (Bih)	7000 + seljaci (Bon) 40000 (Bih)							

105 F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 147; A. Mijatović, *Bitka na Krbavskom polju ...*, 56, 79, 97.

106 I. K. Sakcinski, »Chronicon breve ...«, 22-24; Šišić 1937, 147-149.

107 F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 150.

108 L. Jelić, »Discurso del priorato ...«, 279, 300.

109 J. Rattkay, *Spomen na kraljeve i banove ...*, 194-196.

110 Adnan Kadrić, »Dvije poeme na osmanskome jeziku o opisu Jakub-pašine odbrane Sarajeva i pobjede na Krbavskom polju 1493. godine«, *Analiz Gazi Husrev-begove biblioteke XXVII-XXVIII*, Sarajevo 2008, 227-228.

111 A. Olesnicki, »Bošnjak Hadum Jakub ...«, 148-153..

112 F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 158.

113 B. Moser, »Die Chronik des Ahmed ...«, 143-148.

114 F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 163-174.

115 H. J. Kissling, »Die anonyme altosmanische Chronik ...«, 150.

116 A. Kadrić, »Dvije poeme ...«, 221.

117 F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 160.

118 F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 161.

119 J. Löwenklau, *Neuwe Chronica ...*, 335-337, 362.

Naoružanje

Hrvatska i turska vojska na Krbavskom polju bile su najvećim dijelom naoružane različitim vrstama hladnog oružja, a ta nepodudarnost nije bila uzrokovana samo pripadnošću različitim civilizacijskim krugovima, nego i velikom razlikom u strategijskom planiranju i neposrednim pripremama za bitku. Ne smije se zanemariti ni materijalne mogućnosti pripadnika sukobljenih vojski, što je opet dobrim dijelom posljedica vojne doktrine.

Rijetki su figuralni prikazi iz kojih možemo doznati, ili barem pretpostaviti, kakvo su oružje nosili hrvatski velikaši i ban u bitki. U tom smislu među njima je svakako najdragocjenija nadgrobna ploča jednog od sudionika, Nikole VI. Frankopana Tržačkog (? – 1523). Spomenik se nalazi u franjevačkoj crkvi Sv. Marije na Trsatu i na njemu je pokojnik prikazan u punoj veličini u oklopu s pripasanim mačem, dok desnom rukom pridržava koplje.¹²⁰ Budući da je ploča uslijed svog položaja na podu i stoljetnog gaženja dobrim dijelom izlizana, reljef je izgubio sitne detalje, no unatoč tomu moguće je prepoznati temeljne značajke ratne opreme. Glava je prikazana okrenuta nadesno, a uz to je vizir spušten pa uopće ne vidimo lice, što vrlo rijedak slučaj u sepulkralnoj umjetnosti. Dakle, radi se o podvrsti kacige zvanj *elmetto*, ili u njemačkoj literaturi *Visierhelm*, a odlikovala se okruglim oblikom s niskim tjemenim grebenom. Sam vizir imao je šiljati oblik, s tim da se spuštao odozgo prema dolje pričvršćen svornjacima, ali, nažalost, taj detalj nije sačuvan. Sudeći po tome što je glava okrenuta, nema vratnog elementa.¹²¹ Oklop se dijelio na grudni sklop i elemente za zaštitu ruku i nogu, a oni su bili međusobno povezani remenima radi pokretljivosti nositelja. Prsni dio oklopa nema vidljiv greben, što možemo objasniti habanjem ploče, no nema ni ramenih elemenata (*Achseln*) koji su krajem 15. st. pod njemačkim utjecajem čak bili asimetrični, tako da je lijevi bio veći. Lakatni štitići (*Armkacheln*) su prepoznatljiviji, kao i nadlaktični te podlaktični elementi, a vjerojatno su nekoć bile raspoznatljivije i rukavice. Noge su bile zaštićene bedrenim i potkoljeničnim oklopom, te ovećim koljeničnim štitićem (*Kniebuckeln*). Cipele su imale blago zaobljeni vrh, što je prijelazni oblik između „kljunastih“ i „medvjedih“ varijanata zaštite stopala. Ispod svega trebala je biti žičana košulja koja je sezala najdalje do polovice bedara.¹²² Sve u svemu, zaključak je kako je cijeli oklopni komplet Nikole VI. nastao 80-ih godina 15. stoljeća u talijanskim radionicama – vjerojatno grada Milana.

120 Zorislav Horvat, »Pregled sačuvanih nadgrobnihi ploča krčkih knezova Frankopana«, *Senjski zbornik* 32, Senj 2005, 42–44.

121 Ortwin Gamber, »Geschichte der mittelalterlichen Bewaffung (Teil 6)«, *Zeitschrift der Gesellschaft für Historische Waffen- und Kostümkunde XLV*, Berlin 1998, 48, 50; Viktor Poschenburg, *Die Schutz- und Trutzwaffen des Mittelalters*, Stuttgart 1939, 57, 63, 71, 74, 76. Ovakav tip kacige nalazimo drvo-rezima iz »Weisskuniga«. Vidi npr.: M. T. von Ehrentreit, »Der Weisskunig ...«, 185, 210.

122 O. Gamber, »Geschichte der mittelalterlichen ...«, 48, 50, 57; V. Poschenburg, *Die Schutz- und Trutzwaffen ...*, 41, 80, 86, 96, 98, 99, 107, 112.

Od navalnog oružja na ploči je prikazan mač utaknut u korice pa nam njegov vrh nije vidljiv. Ipak je iz ukupne forme jasno kako se radi o jednoj od varijanata užeg sječiva čije se oštrice postupno i ravnomjerno približavaju i čine izraziti šiljak, što je značajka kasnogotičkih mačeva, a Marulić ih imenuje kao *meči bodežni*.¹²³ Takav oblik bio je izuzetno prikladan za probijanje oklopa – pločastih i žičanih, a manje za sječenje. Za relevantnu završnu prosudbu mnogo više podataka daju križnica i jabuka. Križnica je relativno kratka i njeni krajevi su blago savijeni prema vrhu mača, a prema Oakeshottovoj klasifikaciji pripada tipu 4, 7, ili 9. Prema istom priručniku, jabuka Nikolinog mača ima značajke tipa G, H, K, ili njihovih podvarijanata.¹²⁴ Općenito je datacija mačeva mnogo teža od istog postupka s oklopima zbog običaja da mačevi prelaze s očeva na sinove, ali se u isto vrijeme dorađuju ili im se zamjenjuju križnice i jabuke u skladu s ukusom generacije. Upravo zbog mode je dugo vremena (još od kraja 12. stoljeća) u južnoj Europi bila omiljena jabuka oblika diska.¹²⁵ Unatoč ovim otežavajućim čimbenicima nesumnjivo je kako Nikolin mač ima gotičke značajke, s prijedlogom poblizjeg datiranja nastanka oružja u sredinu 15. stoljeća.

Kao i svaki konjanik-oklopnik, pokojnik je prikazan s kopljem. Ovo, jedno od najstarijih oružja, razvilo se do 15. stoljeća gledano prema nositeljima u dvije skupine: konjaničku i pješачku, a po načinu uporabe na koplja za bacanje i koplja za udar.¹²⁶ Premda je neproporcionalno prikazano (stvarna dužina je veća) vidljivo je kako se radi o konjaničkom koplju, a to nam potkrepljuje oblik kopljišta (motke koplja) koja je nešto većeg promjera u sredini, dok je bodilo (željezni šiljak) bez izrazitih krilaca i završenih šiljaka, pa ga je stoga bilo lako izvući iz tijela protivnika. Osim tih sastavnih dijelova, pri vrhu koplja je i dvokraki plamenac – vjerojatno zapovjedni simbol.

Drugi spomenik prikazuje velikaša suvremenika, ali ne i sudionika Krbavske bitke. Riječ je o jednom od najutjecajnijih i najbogatijih ljudi svog vremena, te titularnom bosanskom kralju Lovri Iločkom / *Újlaki Lórinč* (1459-1524).¹²⁷ Usporedimo li naoružanje prikazano na ploči u Trsatu s ovom opremom na nadgrobniku u Iloku, uočićemo kako postoji dosta razlika, posebno u oblicima oklopa. Na donjem dijelu Lovrinog oklopa istaknuta su dva višedjelna elementa koja su štitila bedra i prepone – tzv. *Beintaschen*. Na prsnom dijelu oklopa, od pojasa prema vratu, prepoznatljivo je slojno ojačanje. Kaciga je također drugačijeg tipa, a prikazana je odsprijeda, tj. nositelj gleda pravo. Radi se o otvorenom tipu *bacineta*, s podignutim viziorom, čiju je zadaću zaštite upotpunjavao podbradni element. Ovakva kaciga bila je popularna u Francuskoj, no s obzirom na

123 R. Ewart Oakeshott, *The Sword in the Age of Chivalry*, London 1964, 64, 65, 72, 77, 104; Krešimir Kužić, »Nazivi oružja u »Juditi« i značenje drvoreza iz drugog izdanja«, *Mogućnosti XLVIII-7/9*, Split 2001, 61.

124 V. Poschenburg, *Die Schutz- und Trutzwaffen ...*, 148; R. E. Oakeshott, *The Sword ...*, 95, 96, 102, 104, Fig. 75, bez paginacije – table 22.C, 24, 35.B, 117.

125 O. Gamber, »Geschichte der mittelalterlichen ...«, 59.

126 V. Poschenburg, *Die Schutz- und Trutzwaffen ...*, 158, 171. – Fig. 631.

127 Mladen Radić, »Prilozi rasvjetljavanju heraldičke ostavštine iločkih knezova 15. i 16. stoljeća«, *Osječki zbornik 29*, Osijek 2009, 136, 143.

ostale detalje vjerojatno je veći dio kompleta došao iz južnonjemačkih krajeva, gdje su se miješali utjecaji Milana i Francuske.¹²⁸ Na kraju, mač iz Iloka ima ravnu križnicu i izrazito dugo sječivo, što mu daje značajke kasnogotičkih modela oružja. U skladu s tim je i jabuka oblika diska sa središnjom izbočinom okruglog oblika, što su značajke tipa K.¹²⁹

Možemo utemeljeno pretpostaviti da su prema ova dva uzorka slično bili opremljeni i ostali velikaši, sudionici bitke – uključujući i bana, a u njihovom staležu razlika se najčešće sastojala u skupocjenim detaljima naoružanja.

Što su imali slabije opremljeni konjanici i pješaci? Prema podacima iz urbara Bernardina Frankopana nastalog 1486, dakle neposredno prije bitke, njegovi službenici/familijari imali su dužnost sudjelovanja u ratnim akcijama kao konjanici.¹³⁰ Za golemu većinu njih prihodi ni u najboljim vremenima nisu mogli biti dostatni za nabavu skupog oklopničkog kompleta, te se sve svodilo na temeljno navalno oružje: mač, koplje, a od obrambenog na štit i pojedine elemente oklopa i kacigu. Glede štita vjerojatno se radilo o tipu zvanom tarča. Ona je pri gornjem lijevom kutu imala urez koji je služio za oslanjanje koplja prilikom juriša na protivnika.¹³¹ Za hrvatski dio pješaštva možemo pretpostaviti raznoliko i neujednačeno naoružanje u kojem su mačevi činili manji dio, dok su pretezala koplja, mlatovi i sjekire, ali ne bojne, nego obične, namijenjene za obradu drva.¹³² Ugarski pješaci zacijelo su imali kvalitetnije i suvremenije naoružanje, a mogli bismo prihvatiti i pretpostavku kako su vojnici bili opremljeni i sa samostrijelima, budući da su navedeni među zaplijenjenim oružjem. Oni bi svakako bili dio ugarskog kontingenta, koji je prethodno sudjelovao u borbama s Frankopanima.

Divnić naglašava kako se nije „vodila borba oružjem što se baca izdaleka, nego su se borili mačem izbliza“,¹³³ a s njim se slaže i Sa'd-ud-din.¹³⁴ S druge strane, stoje tvrdnje anonima prema kojima se borba vodila i kopljima,¹³⁵ kao i Bihištija s pričom o mače-

128 V. Poschenburg, *Die Schutz- und Trutzwaffen ...*, 20, 73, 76, 86; O. Gamber, »Geschichte der mittelalterlichen ...«, 47, 50, 58, 59. Kacigu istog tipa nosi oklopnik na listu CLXXIII. s prikazom sv. Jurja iz misala Jurja iz Topuskog. Oklopnik se nalazi u okviru, uz gornji desni kut. Nastanak minijatura stavlja se u razdoblje od 1495. do 1498. godine, što kacigu još više povezuje s vremenom bitke. Vidi: Dragutin Kniewald, »Misal čazmanskog prepošta Jurja de Topusko i zagrebačkog biskupa Šimuna Erdödy«, *Rad JAZU* 268, Zagreb 1940, 64-66.

129 R. E. Oakeshott, *The Sword ...*, 59, 65, 72, 96, bez paginacije – table 25, 27.C

130 Ivan Jurković, »Turska opasnost i hrvatski velikaši – knez Bernardin Frankapan i njegovo doba«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 17, Zagreb 1999, 73; Radoslav Lopašić, »Urbaria lingua Croatica conscripta – Hrvatski urbari«, *Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium V*, Zagreb 1894, 31, 45, 51, 64, 65, 68, 69.

131 M. T. von Ehrentreit, »Der Weisskunig ...«, 285. Na drvorezu su vidljiva dva odbačena štita tog tipa – jedan između dva leša u prednjem planu, a drugi iza stražnjih nogu konja u sredini. Od ostalih značajki, za razliku od ugarske tarče oblika šiljastog trapezoida, uvjetno rečeno „hrvatska“ je, gledana od sprijeda, bila pravokutnog ili trapeznog oblika sa zaobljenim kutovima, a gledana odozgo imala je četvrtkružni konveksni oblik. Vidi: V. Poschenburg, *Die Schutz- und Trutzwaffen ...*, 119, 122.

132 L. C. Tuberon, *Comentarii ...*, 100; M. Kruhek, »Sraz kršćanstva i islama ...«, 254.

133 J. Divnić, »Pismo papi Aleksandru VI.«, 317; A. Mijatović, *Bitka na Krbavskom polju ...*, 113.

134 F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 171; A. Mijatović, *Bitka na Krbavskom polju ...*, 128.

135 H. J. Kissling, »Die anonyme altosmanische Chronik ...«, 149.

vima, sabljama, konjaničkim i pješčakim kopljima, te samostrijelima, tj. strijelama.¹³⁶ Svoju varijantu ima Španjolac Tanco koji navodi buzdovane i šimšir sablje.¹³⁷ Za koga se opredijeliti u ovim kontradiktornim vijestima? Poznato je kako turska vojna taktika vuče svoje korijene iz nomadskog načina ratovanja u kojem su luk i strijela bili daleko važnije oružje od koplja i mača. Otuda je i turski konjanik bio neizostavno naoružan kompozitnim lukom superiornijim od bilo koje europske vrste istog oružja, međutim ovo vrijedi za sve kontingente osim za spahije iz bosanskog sandžaka, u to vrijeme naoružane još uvijek po europskom standardu.¹³⁸ Ako raščlanimo bitku na pojedine faze, uporaba lukova i strijela bila je moguća sve dok protivnici nisu ušli u bojnu vrevu.

Neki osmanski izvori navode kako su između ostalog oružja zaplijenjene puške i topovi.¹³⁹ Nema sumnje da je vatreno oružje moglo biti dio naoružanja samo vojnog kontingenta bana Derencsényja. Naime, ne smijemo zaboraviti kako je prodor Jakub-paše njega zatekao u napadima na tvrđi grad Sokolac u Brinju, vlasništvo Anža Frankopana.¹⁴⁰ Osvajanje utvrđenog grada bilo je nezamislivo bez topova – to potvrđuje i neuspješni pokušaj Jakub-paše da osvoji Jajce na samom početku pohoda.¹⁴¹ Ban je opsadu prekinuo, ali zbog opravdanog nepovjerenja nije mogao topove ostaviti, nego ih je dovukao na Krbavsko polje.

Logički se postavlja pitanje, zašto ih nije upotrijebio?

U skladu s višestoljetnim iskustvom i proizvodnim umijećem tursko standardno naoružanje sačinjavale su sljedeće skupine i pripadajuće vrste: oružje za sječenje i bodenje – *kiliç, palyoş, şimşir, yatağan, hançer, bıçak*, zatim oružje za udaranje – *külünk, güürz, çomak, bozdoğan, amud, nacak*, te oružje na motki – *gönder, harbe, nize, süniü*, kao i luk i strijela, neizostavno oružje za udar s razdaljine – *yayın* i *ok*. Od zaštitnog naoružanja tu su bili: oklopi – *budluk, cebe, cevşen, çukal, kolluk, zirh, korazin*, pa kacige – *işik, tuğulka, zirh külah, çiçak*, i na kraju štitovi – *kalkan*. Već po zvučnosti možemo prepoznati neke nazive za oružje koji su iz turskog (osmanskog) ušli u hrvatski jezik, i to vrlo rano jer već Marulić, spominjući oružje, rabi turske riječi.¹⁴² Nekoliko autora pogrešno prevodi navode hodočasnika Hasištejna o vrstama oružja kojima su Turci raspolagali u bitki. U izvorniku je napisano: „panczyerze, obogeczky, zadnije i przednije kusy y lebky na sobie magicze“,¹⁴³ što se prevodi „imali su oklope, željezne obratnike sprijeda i straga, zatim helebarde i kacige na sebi“, a onda se dalje nekritički

136 B. Moser, »Die Chronik des Ahmed ...«, 147.

137 V. D. Tanco, *Libro intitulado Palinodia ...*, 70.

138 M. Uyar – E. J. Erickson, *A Military History ...*, 3, 54.

139 A. Olesnicki, »Bošnjak Hadum Jakub ...«, 149, 153; H. J. Kissling, »Die anonyme altosmanische Chronik ...«, 150.

140 B. Moser, »Die Chronik des Ahmed ...«, 126.

141 M. Kruhek, »Sraz kršćanstva i islama ...«, 252.

142 K. Kužić, »Nazivi oružja ...«, 60.

143 J. Hasišteinsky, *Putování k Svatému brobu*, 95; F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 124.

preuzima.¹⁴⁴ Kako smo već vidjeli, Jakub-paša je dodatno naoružao svoju vojsku, ali pri tom nije ulagao u navalno oružje, budući da je ono već bilo dokazano dobro, nego je pojačao obrambeno-zaštitnu opremu konjanika. U nju se nipošto ne može ubrojiti helebarda, koja pripada isključivo naoružanju pješaka – posebice borbi protiv oklopnika. Njezina motka je imala četvrtast presjek, a cijeli metalni dio sa šiljkom, sjekiricom i kljunom, u bilo kojoj od mnogobrojnih oblikovnih varijanti, uopće nije bio prikladan za konjaničko rukovanje. Ipak, ostaje vjerojatnost da Čeh nije dobro razumio svog sugovornika o kojem se oružju radilo.¹⁴⁵

Tvrđnju kako je Jakub-paša dodatno opremio svoju vojsku organiziranjem proizvodnje oružja u Varešu možemo odbaciti kao ishitrenu.¹⁴⁶ Proizvodnja kvalitetnog navalnog oružja, kao što su mačevi, sablje, pa čak i bojne sjekire, ovisi o mnogo više čimbenika, nego o pukom otvaranju proizvodnje željeza. Još je zahtjevnija proizvodnja elemenata oklopa, bez obzira radi li se o kacigama, prsnom oklopu ili žičanim košuljama. Za takvo nešto potrebna je dugogodišnja tradicija iiskusni majstori kovači, čije se znanje ne može prenijeti za godinu ili više dana, koliko je vremena imao na raspolaganju Jakub-paša.¹⁴⁷ Najvjerojatnije je bila riječ o osnivanju manje manufakturne željezare, čija je podloga lokalno nalazište željezne rude.

Jakub-paša i derviši

Vojno-civilni zapovjednik sandžaka Bosne, Jakub-paša Hadum (?-1512), rođen je vjerojatno početkom ili sredinom četrdesetih godina 15. stoljeća negdje na tlu Kraljevstva Bosne. Iako ne postoje ni najmanje naznake o njegovom užem zavičaju, ostajemo pri ovom mišljenju hrvatskih i stranih znanstvenika.¹⁴⁸ Njegova dob pak nije pobliže navođena, ali s obzirom na prethodne dužnosti mogli bismo ga 1493. prosuditi kao pedesetgodišnjaka. Odvođenjem iz obitelji našao se u sredini koja mu je odredila dalju sudbinu. Zacijelo nije nikad stekao klasične vojničke vještine, zbog toga jer je bio podvrgnut kastriranju. Naime, njegov nadimak Hadum dolazi od arapske, odnosno turske riječi koja označava osobu kojoj su amputirali muški spolni organ sa žlijezdama. Jedinu Istvanffy, govoreći o tome, navodi da mu ud ipak nije bio odstranjen.¹⁴⁹ Dakle, motivacija nastanka nadimka

144 Alojz Jembrih, »O Krbavskom boju (1493) u suvremenim zapisima i hrvatskim kronikama«, u: *Krbavska bitka i njezine posljedice*, ur. D. Pavličević, Zagreb 1997, 166; A. Mijatović, *Bitka na Krbavskom polju ...*, 105, 107; A. Kadrić, »Dvije poeme ...«, 214.

145 Jan Durdík, *Husitské vojenství*, Praha 1954, 92-96; Marija Šercar, *Staro oružje na motki*, Zagreb 1972, 23, 77, tabla 23, 24; V. Poschenburg, *Die Schutz- und Trutzwaffen ...*, 157, 161, 162.

146 A. Olesnicki, »Bošnjak Hadum Jakub ...«, 143.

147 V. Poschenburg, *Die Schutz- und Trutzwaffen ...*, 191-202.

148 A. Olesnicki, »Bošnjak Hadum Jakub ...«, 124, 125; N. Močanin, »Život Jakub-paše ...«, 176.

149 A. Škaljić, *Turcizmi*, 295; *The Encyclopaedia of Islam IV*, Leiden 1997, 899. Istvanffyjev tekst glasi: ... quod Turcam ulterioris Bosniae praefectum, nomine Iacuppem, exactae virilitatis spadonem ... Pojam

bila je tjelesni nedostatak.¹⁵⁰ Nakon temeljitog školovanja Jakub je započeo službu kao eunuh na dvoru sultanovića Bajazita u gradu Amasyi (sjeverni dio srednje Anadolije), starom gazijskom središtu.¹⁵¹ U tom razdoblju došao je pod utjecaj derviških učenja, tj. sufizma, kojemu je bio do kraja života sklon i njegov gospodar. Kad je Bajazit postao sultan, na račun te zajedničke predanosti islamskom misticizmu Jakub je nekoliko puta, unatoč vojnim neuspjesima i propustima, uspio proći bez posljedica, a Jakub je to uzvraćao s krajnjom vjernošću. Njegov gotovo svemoćni pokrovitelj u sličnim je slučajevima nemilosrdno kažnjavao počinitelje.¹⁵² Boravak u Amasyi omogućio mu je susret sa sultanovićeve učiteljem Miremom Čelebijom, pripadnikom jednog od derviških redova, koji kasnije nije propustio dodati nadnaravne legendarne detalje u pašinu biografiju.¹⁵³ Ukoliko slijedimo te idealizirane i shematizirane slike Čelebije i sličnih autora, uočiti ćemo kako ih povezuje zajedničko nagnuće prema derviškom životu. Upravo zbog toga postavlja se pitanje realnosti prikaza Jakub-paše kao osobe i vojnika. Njegova prva emocionalna trauma nastala čupanjem iz kruga obitelji ostala je potisnuta na isti način kao i kod mnoštva drugih dječaka odvedenih kroz sustav devširme. Međutim škopljenje je imalo trajne psihičke posljedice od kojih je Jakub patio do kraja života.¹⁵⁴

Tradicija kastriranja muškaraca nije započela sa stvaranjem osmanske države, nego je u raznim oblicima naslijede bizantskog dvorskog ustroja, ali još više arapskih vladarskih institucija. Glavni razlozi za ovaj trajni oblik osakaćivanja bili su kažnjavanje ratnih zarobljenika, stvaranje seksualno onemogućenih službenika na dvoru – najčešće u haremu, te osiguranje kruga životno vjernih državnih dužnosnika. Potvrđeno je naime, kako kastrirane osobe odlikuje lojalnost i povjerljivost, ali je haremska služba nuzgredno omogućavala snalazljivijima stvaranje vlastitog utjecaja i preko majki, žena i konkubina aktualnog vladara. Drugi oblik vlastite afirmacije ostvarivali su oni eunusi čija je zadaća bio odgoj mladog nasljednika prijestolja iz čega su nastajale dugotrajne veze. U islamskim krugovima smatralo se kako uškopljenikov „razum postaje oplemenjen, njegova inteligencija razbuđena, njegova narav dotjerana, a njegov duh potaknut“. Glede njihovog vojnog angažmana većina se slaže kako su kastrati imali natprosječne

spadone dolazi iz tralijanskog jezika i označava takvu vrstu eunuha. Vidi: F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 152.

150 Petar Šimunović, *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*, Zagreb 2009, 191, 195.

151 A. Olesnicki, »Bošnjak Hadum Jakub ...«, 125, 126; *Encyclopaedia of Islam*, Vol. I, Leiden, 1986, 1119, 1120.

152 Nije to bio slučaj samo sa Bajazitom II. nego i sa drugim sultanima. Vidi: Ali Yaycıoğlu, *Wealth, Power and Death – Capital Accumulation and Imperial Seizures In the Ottoman Empire (1453-1839)*, Stanford 2012, 5, 9, 10, u: <http://aalims.org/uploads/yaycioglu.pdf> / Drugačije o njegovoj karijeri vidi: Hans Joachim Kissling, »Zur Personalpolitik Sultan Bayezid's II. in den westlichen Grenzgebieten des osmanischen Reiches«, *Disertationes orientales et Balcanicae collectae II, Beiträge zur Kenntnis Südeuropas und des nahen Orients XXXVIII. Band*, München 1988, 252-256.

153 A. Olesnicki, »Bošnjak Hadum Jakub ...«, 126, 152.

154 Jean D. Wilson, Claus Roehrborn, »Long-Term Consequences of Castration in Men: Lessons from the Skoptzky and the Eunuchs of the Chinese and Ottoman Courts«, *The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism* 84/12, Chevy Chase 1999, 4327.

organizatorske sposobnosti, čime su nadoknađivali svoje slabašne bojne vještine. Stoga i nisu bili sposobni za dojmljiv ratnički doprinos na prvoj crti, a izgleda da im ni hrabrost u tradicionalnom smislu nije bila jača crta.¹⁵⁵ Usporedimo li sada te činjenice s potvrđenim detaljima iz Jakubova života uočiti ćemo niz frapantnih podudarnosti – od utjecaja na vladara do zapovjednih sposobnosti. Neriješene ostaju njegove vojničke vještine, kao i psihičke karakteristike. Tekstopisci hvalospjeva o pašinim ratničkim postignućima naprezali su se oslikati ga kao nenadmašnog gaziju-bojovnika na vatrenom konju sa sabljom u ruci, poprskanog krvlju mrskih „ćafira“. No vrlo je indikativno da su mu ljudi iz pratnje pomagali uzjahati konja, što nam navodi Bihišti. Sudeći po poznatim tehnikama i medicinskim posljedicama odstranjenja spolnih organa, uškopljeniku su neposredno nakon operativnog zahvata uvlačili dilatator u uretru, kako bi organ ostao prohodan za prolaz mokraćne. Nakon zacjeljenja u uretru bi se postavio metalni čep u obliku čavla radi sprečavanja inkontinencije, koji se mogao izvaditi radi obavljanja nužde.¹⁵⁶ Osim tih primarnih posljedica, eunusi su protekom godina doživljavali tjelesne promjene u obliku stanjivanja kostiju, kifoze i produljenja udova. Tako obrađena, odnosno hendikepirana osoba teško da je mogla uopće jahati, a kamoli sudjelovati u punoj dinamici sukoba vođenog bilo kojom vrstom hladnog oružja za koju se traži iznimna fizička snaga i spretnost.

Međutim, taj svoj nametnuti tjelesni, tj. seksualni nedostatak Jakub je barem povremeno, ali privremeno uspijeva pretvarati u zavidnu količinu moći. Ništa bolje ne potvrđuje ovu tezu nego njegov dolazak i kratkotrajno djelovanje u Bosni, ali i zloćudnost akumuliranih psihoza koje su kulminirale na Krbavskom polju. Sasvim je jasno kako je Jakub-paša olakšanje svojih tegoba trajno nalazio u sufizmu i njegovim glavnim propagatorima – dervišima.¹⁵⁷ Kad se tome doda činjenica da ih je osim mnogih heterodoksnih elemenata učenja, najviše odlikovala fanatična netrpeljivost prema svima i svemu što je poticalo kršćanski otpor islamu,¹⁵⁸ njihova simbioza je postala idealna. Derviško duhovno vodstvo unutar vojnih postrojbi najprepoznatljivije je bilo u janji-

155 Michael William Aucoin, Richard Joel Wassersug, »The Sexuality and social performance of androgen-deprived (castrated) men throughout history: Implications for modern day cancer patients«, *Social Science & Medicine* 63, Boston 2006, 3163-3165, 3170.

156 B. Moser, »Die Chronik des Ahmed ...«, 148; J. D. Wilson, C. Roehrborn, »Long-Term Consequences ...«, 4326-4328; Ayten Altıntaş, »Osmanlı tıbbında kastrasyonlar / The Castrations in Ottoman Medicine«, *Türk Üroloji Dergisi* 9/3, Istanbul 1983, 183-188.

157 Krajem 15. stoljeća u Osmanskom Carstvu djelovalo je nekoliko derviških bratstava ili redova. Najugledniji su bili: bektašije (među seljaštvom i janjičarima), mevlevije (unutar državne elite) i nakšibendije (najkonzervativniji). Vidi: G. Ágoston – B. Masters, *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, 88, 377, 419. / Osim ovih djelovali su i kalandarije (trajne lugalice), hajdarije, halvetije i drugi. Vidi: *The Encyclopaedia of Islam, Vol. II*, Leiden, 1991, 164, 165.; *The Encyclopaedia of Islam, Vol. IV*, Leiden, 1997, 472-474, 991-993; N. Smailagić, *Leksikon islama*, 120, 121.

158 Rıza Yıldırım, *Dervishes in early Ottoman society and politics: a study of Velayetnames as a source for history, A Master's Thesis*, Department of History, Bilkent University, Ankara 2001, 92, 97-109; Galip Çağ, »From Myth to Reality: Some Findings on the Role of Islam in the Ottoman Conquest of the Balkans«, u: *Balkans and Islam: Encounter, Transformation, Discontinuity, Continuity*, ed. Ayşe Zişan Furat – Hamit Er, Newcastle upon Tyne 2012, 10, 14-16.

čarskim postrojbama, ali svoj najveći doprinos napravili su u sastavu gazijskih dobrovoljačkih odreda, što je posebno došlo do izražaja kod akindžija.¹⁵⁹ Svi osmanski vladari XV. stoljeća cijenili su usluge ovih propovjednika nemilosrdne borbe protiv „nevjernika“, ali već na prvi znak udaljavanja derviša od ortodoksije, jednako su ih nemilosrdno istrebljivali. Sultan Bajazit II. proveo je poteze u oba pravca. Nepokolebljivo je prihvatio njihova načela mysticizma, ali kad je jedan kalandarija pokušao izvesti atentat na nj, svi su pripadnici tog i srodnih redova protjerani iz europskog dijela carstva u Malu Aziju.¹⁶⁰ No postoji još jedna od značajki derviških redova koja se ne smije zanemariti. To je običaj uzimanja opojnih sredstava u cilju lakšeg postizanja stanja transa tijekom kojeg su doživljavali fantazmagorične vizije. Od šireg spiska biljnih i drugih tvari ističe se opijum, za kojeg se vjerovalo da daje osjećaj hrabrosti, ali i da suzbija osjećaj melankolije. Je li toga bilo 1493. u Bosni, ne znamo, ali za Anadoliju potvrde postoje, a tamošnje običaje paša je dobro upoznao.¹⁶¹ Naposljetku valja dodati kako je osim od lokalnih derviša, Jakub-paša dobio potporu i od svojih starih poznanika iz Anadolije koji su pristigli zajedno s tamošnjim turkmenskim konjaničkim postrojbama.¹⁶² Kao zbir unutarnjeg psihičkog stanja i vjerskog fanatizma nastao je „euforični osjećaj nadljudske moći“.¹⁶³ čiji je krajnji proizvod bila klaonica između pašinog podnevnog klanjanja i ičindije. To svakako nije bilo protivno islamskom ratnom pravu, ali je prema tumačenju mule Husreva (djelovao oko 1440) bilo zabranjeno sakaćenje protivnika („nevjernika“) rezanjem noseva i ušiju.¹⁶⁴ No paša je bio izvan glavne ulemske struje islama. Nagrada za pobjedu bila je dužnost beglerbega Rumelije (europskog dijela carstva), a nakon četiri godine imenovan je za trećeg vezira. Boravak na sljedećem položaju velikog vezira bio je kratak, ali ponovno obilježen ubijanjem zarobljenika i sječom glava tijekom rata na Peloponezu s Mlečanima. Karijera Jakub-paše na visokoj poziciji trećeg vezira bila je naprasno okončana 1501. godine zbog ozbiljnih psihičkih poremećaja. Nakon bezuspješnog pokušaja oporavka, dobio je mjesto neuglednog sandžakbega u

159 Aleksije A. Olesnicki, »Duhovna služba bektashijskog reda u akindžijskoj vojsci«, *Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva* 22-23, Zagreb 1942, 196, 202, 203. / Pojava derviša u Bosni bila je identična ostalim slučajevima u Bizantu, Bugarskoj i Srbiji, a to znači da je njihovo djelovanje bilo je nerazdvojno povezano s gazom, tj. vjerski potaknutim ratnim djelovanjima, u kojima su i oni nerijetko rabili oružje. Vidi: H. Inalcik, *Osmansko Carstvo...*, 242-245.

160 Hans Joachim Kissling, »Sultan Bajezid's II. Beziehungen zu Markgraf Francesco II. von Gonzaga«, *Disertationes orientales et Balcanicae collectae II, Beiträge zur Kenntnis Südeuropas und des nahen Orients XXXVIII. Band*, München 1988, 12, 13.

161 Marinos Sariyannis, *Law and Morality in Ottoman Society: the Case of Narcotic Substances*, u: *The Ottoman Empire, the Balkans, the Greek Lands: Toward a Social and Economic History – Studies in Honors of John C. Alexander* (ed. Elias Kolovos, Phokion Kotzageorgis, Sophia Laiou and Marinos Sariyannis, The Isis Press, Istanbul 2007, 312-315. U prvoj polovici 17. stoljeća uživanje opijuma u Bosni bilo je toliko rašireno da se moglo dobro zaraditi njegovom prodajom, što samo govori da je običaj unesen ranije. Vidi: Ćiro Ćičin-Šain, *Pisma Marka Kavanjina splitskog trgovca iz prve polovine XVII. stoljeća*, *Starine JAZU* 49, Zagreb 1959, 117.

162 H. J. Kissling, »Die anonyme altosmanische Chronik ...«, 148.

163 N. Moaçanin, »Život Jakub-paše ...«, 176.

164 Daniel Bonifazius von Haneberg, *Das muslimische Kriegsrecht*, München 1871, 242, 276, 277.

Solunu, gdje je i umro.¹⁶⁵ Zahvaljujući odsijecanju noseva „zaslužio“ je specifično mjesto u hrvatskoj povijesti i zbog toga mu je gotovo svaki autor djela tematski povezanog sa Krbavskom bitkom, a nastalog u posljednjih stotinjak godina, posvetio veći ili manji odlomak. Gotovo bismo mogli primijetiti da je svojim djelovanjem više fascinirao današnje znanstvenike nego osmanske kroničare i dužnosnike, od kojih ga jedino kasni Kodža-beg izričito uzima kao primjer vojnog organizatora (vidi Prilog). Njegov gospodar i prisni duhovni kolega Bajazit, čija je prva državotvorna briga bila da ubije vlastitog brata i njegovu djecu, uslijed psihičkih slabosti znao je dospjeti u nekontrolirano stanje mahnitosti, pa je tako jednom zgodom trčao ulicama Istanbula i gađao strijelama prolaznike umislivši da su dezerteri. Kraj vlasti i ovozemaljskog života pospješili su mu ponovo, ali manje, heretički derviši, a više najmlađi sin Selim. Davši da otruju oca napravio je prvi korak u stjecanju nadimka „Yavuz“ (Okrutni).¹⁶⁶

Anž i suradnja

Anž (kako se sam nazivao¹⁶⁷), tj. Ivan VIII. Frankopan Brinjski (?-1514), bio je sin Bartula IX, jednog od osmorice sinova moćnog i uglednog Nikole IV.¹⁶⁸ Nezadovoljstvo nastalo ostavinskom raspodjelom posjeda pokušalo se riješiti jasnim sporazumom, no unatoč tome razbuktale su se svađe – među braćom, ali i između stričeva i sinovaca. Štoviše, osim zbog imovnih razloga, Frankopani su bili fragmentirani i po političkim opredijeljenjima. Takvu situaciju su posredno i neposredno (zlo)rabili kralj, Mlečani i car. Matijaš je u nekoliko navrata oduzimao Frankopanima imanja, ali u slučaju Krka Mlečani su se pokazali sposobniji. Car Friedrich III. je više igrao na politički utjecaj obitelji u Hrvatskoj na koju je aspirirao još od 1458/62. Vjerojatno da ova zavađenost ne bi jače zabrinjavala Mlečane, nego dapače, bili bi joj moderatori radi vlastitih probitaka, da se „iznenada“ nisu pojavili Turci. Tako je Republika pokušavala na razne načine smiriti frankopanske svađe među njima samima, s kraljem, ali i s grofovima Krbavskim, sve u cilju sprečavanja pljačkaških prodora Osmanlija u Istru i Furlani-

165 B. Moser, »Die Chronik des Ahmed ...«, 180, 181, 197; H. J. Kissling, »Die anonyme altosmanische Chronik ...«, 194; N. Močanin, »Život Jakub-paše ...«, 176.

166 S. N. Fisher, *The Foreign Relations...*, 99-103; H. J. Kissling, »Sultan Bajezid's II. Beziehungen ...«, 37, 110.

167 Ivan Kukuljević Sakcinski, »Listine hrvatske«, *Povjestni spomenici južnih Slavenah I*, Zagreb 1863, 157, 162.

168 Frankopani su jedini hrvatski velikaški rod koji je od najranijih vremena višekratno uspostavio rodbinske veze sa zapadnim plemstvom, i to ne samo mletačkim, nego i njemačkim, te ferarskim i napuljskim. Vrhunac je dosegnut u dva navrata – ženidbom Stjepana III, koga gradski kroničar Ferrare stavlja u istu ravan s domaćom sinjorijom, a ništa nije zaostajalo ni vjenčanje Bernardina, Stjepanovog sina. Vidi: »Diario Ferrarese dall'anno 1409 sino al 1502«, prir. Giuseppe Pardi, *Rerum Italicarum scriptores XXIV/VII*, Bologna 1928-33, 29; Vjekoslav Klaić, *Krčki knezovi Frankopani*, Zagreb 1901, 230, 238, 244, 266, 268.

ju.¹⁶⁹ Anž je dakle držao posjede: trg Brinje, podgrađe Bihaća, te utvrde Jelovik i Sokol, kao i dijelove Bužana, dok mu je brat Nikola VI. posjedovao utvrde Tržac i Drežnik s okolicom, te Novigrad. Njihova sestra Doroteja bila je udana za grofa Karla Krbavskog. Kad je 1490. umro Matijaš, protukraljevski dio Frankopana procijenio je kako je kucnuo čas za povrat otetih imanja. U provedbi nauma otišlo se toliko daleko da je najistaknutiji nezadovoljnik, Anž, otvorio Pandorinu kutiju surađivanja i pozivanja Turaka u pomoć, ne samo protiv kralja, nego i protiv rodbine.¹⁷⁰ Kad sagledamo realni slijed zbivanja, plan Anža i njegovog šurjaka Karla vjerojatno se sastojao u sljedećem: provala i duže razdoblje haranja veće turske vojske u Slavoniji, prisilit će bana da svoje snage koncentrira na suzbijanje turskih djelovanja. To će omogućiti protukraljevskom dijelu Frankopana, poglavito Anžu, te Karlu Krbavskom da svoje snage usmjere na istjerivanje kraljevskih posada iz niza utvrda (tj. posjeda) koji su Frankopanima oteti do 1480, a naposljetku i zauzimanje Senja. Planom su Turci trebali poslati i pomoć u ljudstvu. Međutim, izravnu pomoć paša im nije poslao, a 8. srpnja 1493. Anž je ostao bez najjačeg saveznika, grofa Karla.¹⁷¹ Dok ga je ban Derencsény opsjedao u Sokolcu, Jakub-paša je već uvelike operirao po Hrvatskoj – u stvari je bio na povratku. Saznavši za to ban je prekinuo napade na Frankopane, dogovorio je s njima (pa i s Anžom) sve oko prikupljanja vojske radi zajedničkog otpora, no Anž nije došao, niti je poslao vojsku na zbornu mjesto u blizini Udbine. Spomenuto anonimno izvješće, kao i Fabreguesovo pismo govore suprotno, no prvu je ispravu napisao neki Frankopan (ili Frankopanka) radi izbjegavanja odgovornosti zbog koje je cijeli rod mogao pretrpjeti velike gubitke u posjedima, a u sadržajnim detaljima druge isprave ulogu je odigrao netko iz Bernardinova kruga. U slučaju kad bismo ipak vjerodostojnost poklonili ovim dvama tekstovima, ne bismo mogli zaobići činjenicu o Anžovom osobnom izostanku. Odatle je samo mali korak do zaključka o beskrupuloznom činu žrtvovanja vojnika. Kolanje je samo mali korak do zaključka o beskrupuloznom činu žrtvovanja vojnika. Kolanje priča o suradnji Frankopana i Turaka bilo je toliko sugestivno da je kod dobrog dijela suvremenika prebrisalo sve zasluge ostalih članova roda, ali ne možemo kazati kako su Mlečani namjerno odigrali ulogu difamatora. Oni, tj. njihovi dužnosnici, najčešće gradski knezovi, samo su bilježili vijesti i o tome revno izvješćivali Vladu. Prigode im je

169 Šime Ljubić, »Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike X.«, *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* 22, Zagreb 1891, 420. (1468), 422. (1469), 427, 435. (oružje); V. Klaić, *Krčki knezovi ...*, 235.

170 Ivan Jurković, »Turska opasnost i hrvatski velikaši – knez Bernardin Frankapan i njegovo doba«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 17, Zagreb 1999, 78, 79; Milan Kruhek, »Bernardin Frankapan, krčki, senjski i modruški knez – posljednji modruški Europejac hrvatskoga srednjovjekovlja, 1453-1529.«, *Modruški zbornik* 3, Modruš 2009, 201, 203, 206.

171 Ivan Kukuljević Sakcinski, »Kratki ljetopisi hrvatski – Ljetopis Fratra Šimuna Klimentovića«, *Arhiv za povijestnicu jugoslavensku IV*, Zagreb 1857, 34. Krsto Frankopan u govoru pred papom Hadrijanom VI. spominje prigodu Frankopana, pa i njegovog oca Bernardina, da preotmu Senj tijekom upada Turaka. Vidi: »Govor Krsta Frankopana, krčkog, senjskog i modruškog kneza papi Hadrijanu VI«, prev. N. Žic, u: *Govori protiv Turaka*, Split 1983, 351.

najviše davao Anž, a izvješća u svezi s njim pokrivaju razdoblje od petnaestak godina.¹⁷² Štoviše, Unrest tvrdi kako je on već 1475. godine surađivao s Turcima prilikom jednog njihovog prodora u Kranjsku,¹⁷³ ali u promijenjenim okolnostima stupio je, vjerojatno još prije 1496, u Maksimilijanovu službu.¹⁷⁴ Karakter Anža kao osobe ocrtava i nemilosrdno postupanje s vlastitim podložnicima, a nasilan je bio i s vlastitom rodbinom, posebice sa stricem Martinom kojeg je držao zarobljenim dok mu ovaj nije prepustio neke posjede. Za suprotan primjer možemo uzeti upravo Bernardina u ophođenju sa iscrpljenim seljaštvom na modruškoj gospoštiji,¹⁷⁵ a znamo i da je preko Dubrovčana pokušavao otkupiti svog rođaka Nikolu iz zarobljeništva.¹⁷⁶ Neugasli sukob unutar Frankopanâ ponovno je raspirio Bernardinov sin Ferdinand navodeći kako su Anžovi sinovi nezakonita djeca, a razlog za tu klevetu bili su – posjedi.¹⁷⁷

Zaključak

Krajem 15. stoljeća u Europi i Maloj Aziji postojale su samo dvije totalne države,¹⁷⁸ dok su ostale političke tvorevine tek pokušavale postići totalnost vlasti, a jedino su Ugarska i s njom Hrvatska odustale od tog pravca nakon što ga je u fragmentima započeo kralj Matijaš Korvin. Odlukama od 1492. hrvatsko plemstvo nesvjesno je potpisalo vlastitu egzekuciju, a te odluke su nevjerojatne upravo u dijelovima koji govore o elementima obrane države. Nevjerojatne su jer je iza njih bilo tridesetogodišnje razdoblje redovitih i neredovitih turskih napada, provala i razaranja. Opravdanje za takve odluke ne može nipošto biti nepoznavanje događanja, budući da su i siromašni trećoredci znali sve o napredovanju Turaka. Razlog može biti samo pojedinačna i staleška mješavina egoizma i kratkovidnosti, a posebno je iritantno kasnije učestalo zahtijevanje i zamoljavanje

172 Domenico Malipiero, »Annali veneti dall'anno 1457 al 1500«, *Archivio storico italiano VII/I*, Firenze 1843, 143; Marino Sanudo, *I diarii VI*, Venezia 1881, 188, 192, 194, 299.

173 J. Unrest, »Österreichische Chronik«, 46, 47.

174 Lajos Thallóczy, Samu Barabás, »A Frangepán család oklevéltará / Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus, Monumenta Hungariae historica XXXVIII«, Budapest 1913, 219, 220, 223; Johann Friedrich Böhmer, *Regesta Imperii XIV/I*, ur. H. Wiesflecker, Wien – Köln 1990, 70; Janez Mlinar, »Tipologija prekograničnih odnosa u kasnom srednjem vijeku. Primjer knezova Frankopana«, *Historijski zbornik LXII*, Zagreb 2011, 40, 41.

175 Marino Sanudo, *I diarii II*, Venezia 1879, 389; V. Klaić, *Krčki knezovi ...*, 264–265; P. Strčić, »Bernardin Frankopan ...«, 19.

176 Mihailo J. Dinić, »Iz dubrovačkog arhiva III«, *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda XXII*, Beograd 1967, 172, 173.

177 B. Frankapan Modruški, *Oratio pro Croatia ...*, Modruš 2010, 52, 53.

178 Prva je Osmansko Carstvo, a druga Venecija. Mletačka Republika je svoju državnu doktrinu i totalnost vlasti provodila oslonom na pomorske vojne snage, a primjer odlične vojne organizacije bio je kompleks arsenala, koji nije gradio i održavao samo galije, nego je čuvao goleme količine pješačkog oružja te topništva koje je upravo u to vrijeme dobilo prevagu u uporabi. Manje točke opskrbe bile su razmještene po drugim uporištima od Zadra do Cipra.

novčane i materijalne pomoći izvan vlastite države – od pape, dužda i cara.¹⁷⁹ Vlastiti kralj Vladislav II. nije im mogao pomoći jer su mu sami smanjili ovlasti, a i u onome što mu je preostalo pokazao se tako mlitav da je i Marulić iz svoje splitske perspektive bio njime jako ozlojeđen.¹⁸⁰ No, kako smo rekli, početak je davao dobre nade. Kralj Matijaš je dobio od oca odlično vojno iskustveno nasljeđe, a humanistička znanja i politička situacija s neodlučnim protivnikom na zapadu i nemilosrdnim neprijateljem na južnim granicama države navele su ga da odabere apsolutizam za oblik vladavine. Iako se njegova državna politika može s pravom kritizirati, ne može se poreći da mu za postupak s Frankopanima oni sami nisu dali povoda. Razdor i nestalnost obilježena neprestanim paktiranjima s kraljevim neprijateljima, Mlečanima i carem Friedrichom III, nije ni moglo dovesti do nečeg drugog, nego do nasilnog oduzimanja imanja. Oličenje naprasite, kao i „snalazljive“ nepromišljenosti bili su Ivan VII. u slučaju Krka, i Anž (Ivan VIII) u našem slučaju. Ekspanzija Osmanskog Carstva u svim svojim etapama napredovanja od Bizanta do Bosne upravo je uspijevala zahvaljujući takvim pojedincima.¹⁸¹ Istini za volju hrvatski i ugarski periferni vojni obrambeni sustav u to vrijeme nije bio ništa gori od onog u njemačkim zemljama. Zbog svega toga su dvojica iskrenih zagovaratelja kršćanske obrane od Turaka, Unrest i Marulić, iako ih je razdvajalo nekoliko stotina kilometara i jezik, dijelila jednako proživljenu zgranutost nad nemoći kršćanskog oružja.¹⁸²

Sintagma „država učinkovito organizirana za rat“ može se bez razmišljanja staviti u sažeti opis Osmanskog Carstva u razdoblju prije i poslije bitke.¹⁸³ Od temeljne podjele društva na raju i vojnike, preko besprigovornih islamskih odredbi, koje je samo kruti sultan(izam) znao prilagoditi u svoju korist, pa sve do posljednjeg djelića resursâ, ljudskih i materijalnih, sve je imalo svoje određeno mjesto u osmanskome ratnom stroju.¹⁸⁴ Popularno mišljenje kako „boj ne bije svijetlo oružje, nego srce u junaka“ najbolje opovrgava Krbavska bitka kao događaj, ali i hrvatska vojska kao organizacija. Takvo je

179 Borislav Grgin, »Hrvatski velikaši u desetljećima pred Krbavsku bitku«, u: *Krbavska bitka i njezine posljedice*, ur. D. Pavličević, Zagreb 1997, 42.

180 Miloš Milošević, »Sedam nepoznatih pisama Marka Marulića«, *Mogućnosti XXXVIII/11-12*, Split 1991, 23.

181 O Ivanu VII. u sažetom obliku vidi: *Hrvatski biografski leksikon 4*, Zagreb 1998, 411-413.

182 Unrestovi zapisi odnose se na haranje Turaka bez otpora: 1476. u Štajerskoj i Zagorju, u Kranjskoj i Istri, 1494. kod Samobora. Vidi: J. Unrest, »Österreichische Chronik«, 64, 67. – ... O Got von hymel, es wer zeyt das des krystenleiche swert dem Turckischen sabel sein schneydt nam ... 230. / Marulićev zapis se odnosi na bježanje kršćanskih vojnika pred Turcima 1501. kod Šibenika. Vidi: M. Milošević, »Sedam nepoznatih pisama ...«, 22-24. – ... cinquecento chavalli ungari et chroatti e stradioti, tutti valentissimi homini e ben armati, furono rutti e frachassati da trecento Turchi, mal armati et mal a chavallo in sulla bella pianura ...

183 S. Faroqhi, *The Ottoman Empire ...*, 98; G. Ágoston – B. Masters, *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, 591-593.

184 J. Matuz, »Aufstieg und Niedergang ...«, 27; Halil Inalcik, »Ottoman Methods of Conquest«, *Studia Islamica 2*, Paris 1954, 112; H. Inalcik, *Osmansko Carstvo...*, 86; Bahaeddin Yediyildiz, »Osmansko društvo«, u: *Historija Osmanske države i civilizacije*, prired. Ekmeleddin Ihsanoğlu (prev. Kerima Filan, Enes Karić, Amina Šiljak-Jesenković uz recenzente: Enes Pelidija, Fikret Karčić, Behija Zla-

shvaćanje u konačnici vodilo samo u poraz, pa bi popravljena uzrečica glasila „boj vodi dobra logistika i prikladna taktika“. Glede ovog prvog sjetimo se kako je biskup Divnić papi naglasio kako su gradovi (uključujući i utvrde) ostali bez zaliha hrane, pa prijeti opasnost da budu osvojeni.¹⁸⁵ To je također jedan od pokazatelja nepripremljenosti hrvatskog društva na vođenje rata (ili ratova) kao oblika rješavanja međudržavnih konflikata. Ne zaboravimo kako se kod hrvatskog i slavonskog dijela banske vojske radilo o oko 9-10.000 vojnika, koji su došli iz područja od neposredne okolice, pa do dvjestotinjak kilometara udaljenih krajeva. Banov kontingent od 2.000 plaćenika vjerojatno je jedini imao propisno opskrbljenu komoru (prateću logističku službu), budući da su došli planski ratovati. Međutim, dolazak hrvatskih i slavonskih teritorijalnih postrojbi ugrozio je opstanak cijele grupacije jer se nije osiguralo duže zadržavanje vojnika na okupu. Stoga se posegnulo za bilo kakvim količinama namirnica koje se moglo skupiti po gradovima i okolici. Hrvatska je bila agrarna država s vrlo lošom mrežom kopnenih komunikacija, a k tomu i bez davatelja usluge prijevoza. Mnogi slučajevi nestašica uzrokovanih vremenskim nepogodama pokazali su da nije bilo sustava nabave hrane iz daljih krajeva unutrašnjosti. Izuzetak su donekle bile jedino jadranske gradske komune, a u idealnom smislu samo Dubrovnik. Kasnija stoljeća su višekratno dokazala da je u provedbi ratnih operacija u hrvatskim krajevima za branitelja i napadača najteže bilo prehraniti vojsku.¹⁸⁶ Na drugoj strani bila je pašina vojska koja je u operacijama provela već više od dva mjeseca. Zacijelo da je raspolagala s logističkom potporom (hranom) za cijelo razdoblje, i nije se isključivo oslanjala na pljačkom pribavljene namirnice. Takav rizik paša nije mogao preuzeti s obzirom na rang i porijeklo sudjelujućih postrojbi. Iskusni Jakub-paša i njegovi zapovjednici samo su iskoristili postojeći sustav opskrbe koji je dugoročno organizirala osmanska uprava u svojim područjima radi provođenja vojnih operacija.

I na kraju, jedan od značajnih čimbenika uspjeha i Osmanskog Carstva i Mletačke Republike, koji se prečesto u historiografiji previđa jest pribavljanje i iskorištavanje informacija. Već od vremena Murata II. i Mehmeda II, postojala je mreža dojavljivača i uhoda koja je sezala ne samo do susjednih graničnih područja, nego je djelovala i na europskim dvorovima. U vrijeme Bajazita II. njihova je glavna preokupacija bilo postojanje sultana Džema, koji je mogao biti iskorišten za eventualnu destabilizaciju Osmanskog Carstva. Taktičku razinu uhodarske službe održavali su pojedini granični sandžakbegovi, prateći pomno stanje, a u tome su im veliku pomoć davali razni

tar, Ismet Bušatlić), Sarajevo 2004, 600, 601; A. Yayıoğlu, *Wealth, Power and Death ...*, 5, 9, 10, u: <http://aalims.org/uploads/yaycioglu.pdf>

185 J. Divnić, »Pismo papi Aleksandru VI.«, 315.

186 O nepogodama vidi: Krešimir Kužić, »Utjecaj erupcije vulkana Kuwae 1452-1453. na hrvatske zemlje«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 30, Zagreb 2012, 111-116. Za ratne operacije vidi stanje oko Siska 1593. godine. Vidi: Milan Kruhek, *Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog Kraljevstva tijekom 16. stoljeća*, Zagreb 1995, 115, 161, 224.

nezadovoljnici i podmitljivi službenici s kršćanske strane.¹⁸⁷ Kako smo vidjeli, slično je bilo i s događanjima oko Krbavske bitke.

Ne mogu se prihvatiti tvrdnje kako je „sreća“ spasila Hrvatsku nakon krbavskog poraza, zato jer se Osmansko Carstvo nakon tog uspjeha usmjerilo na osvajanje Podunavlja, odnosno središta Ugarskog Kraljevstva. Činjenice govore kako su Bajazit i njegovo vezirsko vijeće imali druge prioritete, a među njima je prvi bio sprečavanje eventualnog iskrcavanja francuskog kralja Charlesa VIII. na albansku obalu, a drugi obračun s Mletačkom Republikom, ne radi taktičke pobjede oličene u obliku osvajanja neke tvrđave, nego prvenstveno radi strategijskog ovladavanja obalama Albanije i Grčke te razbijanja pomorske supremacije Republike na istočnom Sredozemlju.¹⁸⁸ Inzistiranje na „sreći“ išlo bi u prilog onim zastupnicima lako oborive teze koja govori kako u vrhu osmanske države nije bilo neprisiljenog, tj. dugoročnog planiranja oružanih sukoba.¹⁸⁹ Uostalom, valja samo malo pogledati neki povijesni atlas iz kojeg se može dobiti zorna potvrda kako je sandžak Bosna bio u vojnom smislu opasno izbočen teritorij Osmanskog Carstva. U nekom drugom europskom političkom ozračju takav klin bilo bi lako vojno prerezati, i toga je Carigrad bio svjestan. To je razlog da se dalje napredovanje bez osiguranih bokova izbjegavalo, ali isti taj klin bio je idealan za pokretanje akindžijskih pljačkaških provala po Hrvatskoj i pokrajinama daleko iza Kupe i Sutle.

Opsežnije pisanog suvremenog djela posvećenog Krbavskoj bitki, nekom od istaknutih kršćanskih sudionika, ili u vjerskom smislu angažiranom pojedincu ne postoji. Ipak, suđeci po Hanibalu Luciću, stvoreno je ozračje povoljno za nastanak mita povezanog, ako ne s cjelinom događaja, onda s izvanrednim individualnim doprinosom tijekom bitke. Međutim ova drama nastala na Hvaru ističe, što je simptomatično, „Derenčina“, a ne nekog od nesumnjivih junaka iz frankopanskih redova.¹⁹⁰ Kontaminiranje povijesnih činjenica u usmenom pučkom predanju najočitije je u slučaju „kraljevića Marka“ o kojem su u 16. stoljeću pjevane pjesme na obližnjoj obali. Ne smije se ipak zanemariti i mogućnost kako je Lucić čitao Giovijevu djelo, pa je na taj način Derencényju dodijelio ulogu pozitivca, što bi definitivno potvrdilo uloga tiska u ranom novovjekovlju.¹⁹¹ Najugledniji među Hrvatima, grof Bernardin Frankopan (1453-prije 1530), nije dosegnuo

187 H. J. Kissling, »Sultan Bajezid's II. Beziehungen ...«, 4, 11. Mletačka obavještajna mreža rasla je proporcionalno širenju posjeda po Jadranu, te dalje po Egeju i ostatku Levanta, a na kopnu je ovisila o intenzitetu trgovačkih poslova. Njena karakteristika je bila uključenost ne samo državnih službenika, poslanika, pomorskih zapovjednika i knezova, nego i svekolika saznanja trgovaca, pomoraca i svih drugih putnika koja su pristizala usmenim i pismenim putem u grad na lagunama. Vidi: Hans Joachim Kissling, »Venedig als Informationszentrum über die Türken«, *Disertationes orientales et Balcanicae collectae II, Beiträge zur Kenntnis Südeuropas und des nahen Orients XXXVIII. Band*, München 1988, 300-303.

188 S. N. Fisher, *The Foreign Relations ...*, 45, 58-60; H. Inalcik, *Osmansko Carstvo...*, 36.

189 H. Inalcik, *Osmansko Carstvo...*, 29,

190 Hanibal Lucić, *Robinja*, ur. Nikica Kolumbić, Zagreb 1997, 97, 98.

191 Vicko Solitro, *Povijesni dokumenti o Istri i Dalmaciji*, prev. Vladimir Rismondo, Split 1989, 225; Radoslav Zaričić, »Mitologizacija na primjeru povijesne ličnosti Kraljevića Marka«, *Polemos 13/1*, Zagreb 2010, 115, 116, 118-120; Falk Eisermann, »Bevor die Blätter fliegen lernten. Buchdruck, po-

slavu Jurja Kastriotića, nego naprotiv – ostao je ozloglašen kao bjegunac, a sin ga je zbog toga pokušavao opravdati pred samim papom.¹⁹² Možda je kod njega i našao razumijevanje, ali tiražni radovi ranih povjesničara definitivno su ga ubrojili među negativce.

Imre Derencsény (?-1493), po naslovu dalmatinsko-hrvatsko-slavonski ban, faktički nije u Kraljevstvu Dalmaciji imao nikakve moći, u Kraljevstvu Hrvatskoj gotovo nikakva ugleda, a Slavonija se od 1492. sve više udaljavala. U isto vrijeme Jakub-paša Hadum, po naslovu sandžakbeg sandžaka Bosne, imao je sve: moć, veze, ugled i nada sve uživao je neupitno strahopoštovanje. Sukob ove dvojice glavnih aktera, tj. likova čija je osobna i prenesena moć odlučila sudbine mnogih – Derencsényija i Jakuba, ima golemi naboj iracionalnoga, no razlika je u tome što se pašina iracionalnost kanalizirala slušanjem savjeta svojih podređenih. Ban je postupio suprotno, prepustio se vlastitim predrasudama i emocijama, te se njegova iracionalnost ovela kontroli, koju su na savjetodavnoj osnovi pokušali uspostaviti hrvatski velikaši. Ako ćemo vjerovati Tomašiću, svoju odluku obrazložio je riječju: *Probabo* (pokušat ću). Jedan mnogo poznatiji vladar i vojskovođa, ne samo po vojnim nego i po kulturnim dosezima, burgonjski vojvoda Charles le Téméraire (Karlo Smjeli), imao je geslo *Je l'ay emprins* (pokušao sam). Takvim ignorantskim pristupom samo je dokazao da logistički izvanredno organizirana vojska, bez imalo smislene taktike (osim sirovog juriša), prije ili kasnije završava u krvavim porazima i sa smrću vojskovođe.¹⁹³ Bernardin je svoju racionalnost zadržao cijelo vrijeme, ali je nije uspio nametnuti banskoj vojsci kao zajedničku vrijednost, te se zbog toga može ubrojiti jedino u sporedne aktere. Na svoju osobnu sreću pravovremeno je odlučio napustiti bojište uočivši nepopravljivost situacije, ali su ga zbog toga na zub uzeli romantičarski tumači junaštva.¹⁹⁴ S tim u svezi, epsko je narodno pjesništvo općenito više simpatiziralo mahnitog jurišnika, nego promišljenog i lukavog taktičara, pa makar prvi izgubio, a drugi pobijedio u bitki.

Od običnih ljudi izvan velikaških krugova znamo za ime jednog, Lovrenca Mahavića, što možemo zahvaliti njegovu sinu glagoljašu Andriji. Osim njega imamo samo spominjanje sedmorice bez navođenja imena.¹⁹⁵ O ostalima – potpuna i nepojmljiva tišina i mrkli mrak!

Mogli bismo nagađati je li neki od „plemenitih“ ljudi, spomenutih u nekoliko pove-lja iz tog razdoblja, izgubio život u bitki, ali to je krajnje nezahvalno.¹⁹⁶ Štoviše, baš niti

litische Kommunikation und die „Medienrevolution“ des 15. Jahrhunderts«, u: *Medien der Kommunikation im Mittelalter*, ur. Karl-Heinz Spieß, Stuttgart 2003, 289, 306.

192 »Govor Krsta Frankopana ...«, 350, 352.

193 Ruth Putnam, *Charles the Bold – last duke of Burgundy 1433-1477*, New York – London 1908, 461.

194 Manojlo Sladović, Povjesti biskupijah senjske i modruške ili krbavske, Trst 1856, 64-66; Ivan Kukuljević Sakcinski, *Beatrica Frankapan i njezin rod*, Zagreb 1885, 17; H. Kekez, »Bernardin Frankapan ...«, 67, 68.

195 Ivan Milčetić, »Hrvatska glagoljska bibliografija«, *Starine JAZU XXXIII*, Zagreb 1911, 234; Vjekoslav Štefanić, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije I*, Zagreb 1969, 186; J. Hasišteinsky, *Putovani k Svatému hrobu*, 94; F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 124.

196 L. Thallóczy, S. Barabás, »A Frangepán család ...«, 202-219.

jedan od 90 i više svećenika koji su pratili hrvatsku vojsku¹⁹⁷ nije ni spomenut, a kamoli da je stekao značaj približan onome fra Giovannija da Capestrana (Ivana Kapistrana), nakon beogradskog uspjeha 1456. Je li netko od ovih naših glagoljaša izgovorio misu „za rvač protiv zlih’ nъrod’“?¹⁹⁸ Čudno je da se nijednom od njih nije sačuvalo ime na marginama nekog brevijara, u knjigama regula ili nekom profanom spisu! Barem kao onim svećenicima pobijenima 1499. godine za čiju žrtvu znamo zahvaljujući fra Šimunu Klimentoviću.¹⁹⁹ No blagoslov poginulima je ipak izrekao jedan svećenik, ali iz Koruške, jedan od onih marljivih zapisivača posljedica turskih pljački.²⁰⁰ Ipak, uspomene su u Hrvatskoj dugo nakon bitke bile žive što vidimo iz riječi biskupa Šimuna Kožičića Benje dvadesetak godina poslije bitke, kao i iz saborskih spisa nastalih sredinom 16. stoljeća.²⁰¹ Nakon toga sve se pretočilo u vremenski neodređeno narodno pjesništvo, čije je trajanje bilo isuviše kratko. Vjerojatno je tome razlog golema demografska mijena kao posljedica sljedećih 200 godina ratnog stanja s Turcima. Ne samo masovno iseljavanje, nego i dolazak novog pučanstva, koje je imalo vlastite junake, i koje je kao slobodan stalež aktivno sudjelovalo u istjerivanju Osmanlija, izbrisali su gotovo svaki spomen o starim bitkama.²⁰²

Hrvatski velikaši nisu mogli sebi priuštiti veze kakve su ih imali talijanski dinasti s Bajazitom II, zato jer su se nalazili na pravcu udara. Tursko načelo odnosa s važnijim dalekim uglednicima zvalo se *müddara*, tj. hinjenje, pretvaranje.²⁰³ Ugodna trgovina košnjima, razmjene skupocjenih darova, pa sve do pozivanja u pomoć i iznajmljivanja turskih postrojbi za ratovanje s drugim kršćanskim suparnicima, bila je nerijetka pojava. Nekoliko mjeseci prije bitke upravo na dvoru u Mantovi srdačno je primljen sultanov osobni izaslanik!²⁰⁴ Ipak od tih Aragonaca, Sforza, d’Esta i Gonzaga bila je uplaćena razmjerno visoka novčana pomoć Hrvatskoj, što je ponajviše zasluga pape Aleksandra VI.²⁰⁵ Osobno ili skupno izaslanstvo hrvatskog plemstva vjerojatno nikad ne bi ispolovalo tolike svote, pa je izlišno naglašavati rodbinske veze Frankopana kao pozitivni

197 J. Hasišteinsky, *Putování k Svatému hrobu*, 94; A. Jembrih, »O Krbavskom boju ...«, 165; M. Bogović, »Crkveno ustrojstvo Like ...«, 82-89.

198 M. Pantelić, »Prvotisak glagoljskog misala ...«, 90.

199 I. K. Sakcinski, »Kratki ljetopisi hrvatski ...«, 34, 35.

200 J. Unrest, »Österreichische Chronik«, 230; F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 131.

201 Šimun Kožičić Benja, »Govor na šestom zasjedanju Lateranskog sabora održan 27. travnja 1513.«, prev. Vedran Gligo, u: *Govori protiv Turaka*, Split 1983, 323. Osmanizam u hrvatskoj književnosti profilirao se u svojoj prvoj fazi kao oplakivanje i strah od Turčina, no nažalost Krbava nije imala svoga Šižgorića ili Pannoniusa. Kasnije, kad se kolo sreće okrenulo, Krbavska bitka nije pružala nikakav pozitivan sadržaj koji bi opravdavao njenu naknadnu obradu.

202 Davor Dukić, *Sultanova djeca – Predodžbe Turaka u hrvatskoj književnosti ranog novovjekovlja*, Zagreb 2004, 11-82, 159-194; Edelgard Albrecht, »Das Türkenbild in der ragusanisch-dalmatinischen Literatur des XVI. Jahrhunderts«, *Slavistische Beiträge* 15, München 1965, 7-20, 110-130, 135-158.

203 J. Matuz, »Aufstieg und Niedergang ...«, 28.

204 S. N. Fisher, *The Foreign Relations ...*, 37-41; H. J. Kissling, »Sultan Bajezid’s II. Beziehungen ...«, 3-7, 22, 23.

205 F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 51-58.

čimbenik kod dobivanja pomoći. Onodobne dinaste prvenstveno je vodila mogućnost nekog dobitka, a kako Hrvati nisu mogli plaćati vlastitu vojsku, još su manje imali prilike unajmiti nekog od tih vladara željnog da se promovira kao *condottiere* na bojnopolju. Time se nastavila agonija, koja bi se vjerojatno pretvorila u političku smrt da proces centralizacije državne uprave i poslova obrane habsburških zemalja nije dosegao dovoljnu razinu utjecaja i odlučivanja. A odluka je bila ustrojavanje posebnog tijela izdvojenog iz banove vlasti – Vojne krajine. Nažalost, u njoj su hrvatski velikaši imali sporednu ulogu – logičan ishod svega što je počelo 1492. godine. Njihov individualizam u sukobima s Turcima pokazao se nadasve pogubnim, i ostavio je posljedice vidljive do naših dana. Ni najrazornije vremenske nepogode, kojih je bilo puno razdoblje nakon 1450, niti najsmrtonosnije kuge i druge bolesti nisu potakli na trajno iseljavanje običnog čovjeka sa svog ognjišta, ali to su napravili Osmanije, Turci i drugi u njihovoj službi.²⁰⁶

Spomen Krbavske bitke, osim u pisanim uradcima koji su najčešće ostali nepriступačni široj publici, ili su, iako tiskani, zaboravljeni vrlo brzo nakon objavljivanja, nalazimo u nizu stranih djela s temom osmanske povijesti i ratnih zbivanja. Već su Šišić i Jovanović naveli imena mnogih poznatih zapadnih autora starijeg razdoblja,²⁰⁷ a mi ćemo dodati nekoliko manje poznatih od kojih je jedan Talijan, a dvojica su Španjolci.

Vasco Díaz Tanco (?-1560) bio je vojnik, svećenik, pjesnik, teolog, dramatičar i kazališni glumac. Godine 1547. objavio je u gradu Orense knjigu pod naslovom *Libro intitulado Palinodia, de la nephanda y fiera nacion de los Turcos, y de su engañoso arte del cruel modo de guerrear*, posvećenu budućem španjolskom kralju Filipu II, a nakon toga je 1558. u Veneciji objavljena u talijanskom prijevodu *Libro dell'origine et successione dell'imperio de'Turchi*.²⁰⁸ Za svoje djelo uzeo je tekst od Paola Giovia (1483-1552), ali s nekim izmjenama (većinom dopunama).

Antonio de Herrera y Tordesillas (1549.–1625/6) bio je povjesničar i pisac u vrijeme španjolskog Zlatnog doba, i konačnici glavni kroničar u vrijeme vladavine Filipa II. i Filipa III. Na španjolskom je napisao knjigu *Crónica de los turcos, la cual principalmente sigue a la que escribió Juan María Vicentino, cronista de Mahometo, Bayasit, Selim y Suleimán, señores de ellos*²⁰⁹ čiji je autor bio Giovan Maria Angiolello (1451-prije 1525), ali pod naslovom *Historia turchescha*. On je 1470. bio zarobljen na Negroponteu, a kao rob bio je dodijeljen Mustafi Čelebiji do 1474, kada je postao rizničar sultana Mehmeda II, a poslije je bio u službi Bajazita II. Poslije 1483. vratio se u Vicenzu.

206 T. Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje ...*, 250, 251, 413; . Frankapan Modruški, *Oratio pro Croatia ...*, Modruš 2010, 61-64.

207 F. Šišić, »Rukovet spomenika ...«, 125-130, 135-147, 150-155, itd; N. Jovanović, »Antonio Fabregues ...«, 175-178.

208 V. D. Tanco, *Libro intitulado Palinodia ...*, 69-71; isti, *Libro dell'origine et successione dell'imperio de'Turchi*, Venezia 1558, 82-84.

209 Antonio de Herrera y Tordesillas, *Crónica de los turcos, la cual principalmente sigue a la que escribió Juan María Vicentino, cronista de Mahometo, Bayasit, Selim y Suleimán, señores de ellos*, ur. Fernando Fernandez Lanza, 2012, 172-174. u: www.archivodelafrontera.com

Angiolello je imenovan kao »Vicentino« zbog porijekla iz grada Vicenze.

Giovanni Carlo Saraceni je 1600. objavio u Veneciji knjigu *I fatti d'arme famosi successi tra tutte le natione del mondo II* za koju se također poslužio podacima iz Giovia.²¹⁰

Bitka gotovo da je ostala bez odjeka u likovnoj umjetnosti. Jedina dva prikaza koji se mogu izravno povezati s tragičnim ratnim zbivanjima iz kasnog ljeta 1493. godine na Krbavi drvorezi su njemačkih majstora rane renesanse Leonharda Becka (1480-1542) i Hansa Burgkmaira (1473-1531). Beckovo djelo nastalo je oko 1515. i nosi naslov *Der Crabaten slacht* / Bitka Hrvata, s tumačenjem: *Das schlachen der Krabathen, das man in die nasen abschnid, und das sie die schlacht verliern, die Kopf an den spiessen umbfurt* / Ubijanje Hrvata koji su izgubili bitku, i kojima su odrezali noseve i nosili uokolo glave na kopljima / (vidi sl. 3). U Burgkmairovom su uratku prikazani hrvatski poslanici koji su donijeli caru vijesti o bitki i njenim posljedicama. Naručitelj je bio njemački car Maksimilijan I. (1493-1519)²¹¹, a drvorezi su zajedno s preko dvjestopedeset ostalih trebali krasiti njegovo autobiografsko djelo „Weisskunig“, koje nije dočekalo tiskanje za carevog života.²¹² Autor je nastojao predočiti grozote zbivanja, ali je u nekim detaljima pogriješio, čemu je svakako doprinio i vremenski razmak od dvadesetak godina. Od sedmorice turskih konjanika, trojica nose glave nabijene na koplje, dvojica napadaju sabljom Hrvate, a jedan upravo probada kopljem u leđa Hrvata koji bježi. Posljednjeg konjanika nalazimo u sceni rezanja nosa, što je prilično naivno, budući da su i Turčin i Hrvat još uvijek na konjima. U drugom prikazu rezanja oba aktera su na zemlji, a ono što povezuje oba slučaja jest činjenica da su žrtve žive.

Jedan drugi veliki majstor, Albrecht Dürer, za kojeg znamo da je imao veze s Hrvatima,²¹³ izradio je već 1496. ili 1497. drvorez naslovljen *Mučeništvo deset tisuća kršćana* (vidi sl. 4), a prikazuje jedan progon iz doba cara Hadrijana (2. stoljeće). Istu temu obradio je Vittore Carpaccio 1515. Sv. Mauricija su prikazali, od umjetnika bližih bitki, Bernardino Schapis, zvani Luini (poslije 1520) te Jacopo Carrucci, zvani Pontormo (oko 1529./30. godine). Ako bismo kod Dürera još i mogli pokušati povezati motiv nastanka djela s vijestima o Krbavskoj bitki – osobito zbog vremenske blizine, za sve ostale slike može se samo pretpostaviti kako su inicirane opisima nekih drugih osmanskih pokolja.

210 Giovanni Carlo Saraceni, *I fatti d'arme famosi successi tra tutte le natione del mondo II*, Venezia 1600, 490rv

211 Koristimo se titulom „car“ radi izbjegavanja zabune, premda je Maksimilijan u to vrijeme bio njemački kralj, a carem je proglašen tek 1508.

212 U hrvatskoj literaturi je uobičajeno navoditi Hansa Burgkmaira kao autora prikaza bitke Hrvata i Turaka, ali pravi autor je spomenuti Beck, porijeklom iz Augsburga. Vidi: M. T. von Ehrentreitz, »Der Weisskunig ...«, XXV, XXVI, 285, 286, 511; *The Illustrated Bartsch 11 – Sixteenth Century German Artists*, ed. by Tilman Falk, New York 1980, 140, 141.

213 Radi se o Jakovu Baničeviću. Vidi: *Hrvatski biografski leksikon 1*, Zagreb 1983, 421-423.

SUMMARY

Battle of Croats – The Battle of Krbava Field 1493

Ottoman or Turkish Empire during its expansion has led many plundering attacks in Christian territory. In one of these invasions in 1491 they suffered defeat in Croatia, but Jakub-Pasha Hadum had instantly started the preparations for the next attack. At the same time some Frankopans were rebelling against the royal authority, with the aim of recapturing their stolen territories. One of them, Anž (Ivan the 8th) Frankopan of Brinje was so keen in his rebel that he started to cooperate with the Turks secretly. Pasha's army of approximately 8000 well equipped and trained cavaliers, with the military units from Bosnia, Serbia, Western Greece, part of the Sultan's guard, as well as with Turkmenian cavaliers from Anatolia, has entered through Croatia in the territory of the Empire, and the conflicts between Frankopan and the ban Imro Derencsény have ceased only when the Turks with the captives were on their return. The Croatian noblemen squads were assembled in the region from Vinodol, Lika, Pokuplje and South-western Slavonia. According to law, the big noblemen had to take part in their cavalier forces too, while the lesser noblemen and peasantry took part in the infantry units. The Ban's squad was also in the infantry unit. In general, they were less equipped and not well coordinated. Pasha had intentionally approached the Ban's army, destroying at the way the estates of Bernard Frankopan, but the Ban's estates too, because of former defeats that Turks had suffered. The crucial impact had the decision of Ban to array the Croatian army of approximately 2400 cavaliers and 9200 infantrymen in the valley below the Udbina town.

The battle started with a fake attack conducted by a part of the Turks which provoked the chase by Croatian cavaliers. At that moment the part of Turkish cavalry stroke from the back of the Croatian forces and in no time neutralized the left wing led by Bernardin Frankopan. At the same time the Turks attacked the right wing commanded by Franjo Berislavić and destroyed it. In the centre, Ivan Frankopan was killed and the whole Turkish army surrounded the Ban and infantrymen and started the merciless killing. When they took captive the Ban, the rest of the army surrendered. So only Bernardin Frankopan and Franjo Berislavić with a small escort were saved. According to the description of a contemporary, the priest Martinac, the infantrymen were killed like the community of St. Maurice, which means that a part of them was killed ritually following the orders of Jakub-Pasha and his dervishes. Pasha ordered to behead all the killed Croatian soldiers, but as it was more than 9500 of them, he ordered the noses and ears to be cut, as the proof of the Turkish victory. The captives were taken to Istanbul. Only those who could pay the ransom have returned back, among them Nikola Frankopan.

Contemporary chronicles and early historians have given different judgements about the Battle of Krbava Field that took place on September 9, 1493. Ottoman authors unanimously praise Jakub-Pasha's merits, while Christian authors fall in three categories - those who defend Imro Derencsény and accuse noble Frankopans, those who put all the guilt on the Ban, and the small group of those who have neutral opinion hiding the real truth.

By comparison of a non-evaluated report by Heinrich von Zedlitz with a report by Jan Hasišteinsky we discover many disagreements regarding the number of soldiers killed, but agreement regarding to the feeling of surprise among Croats provoked by Turkish war equipment. The news about the defeat reached Rome very soon, and report were very soon sent to Venetian government, German Emperor, Hungarian King and Dubrovnik. Pope forwarded

the news to European rulers and Johann Winterburger was the first who published the report in the written form. The sole representation of the battle in painting is done by German master Leonhard Beck.

Keywords: Croatia, Ottoman Empire, Battle of Krbava Field, military structure, tactics, arming

PRILOZI

1. Heinrich od Zedlitz – „Put u Jeruzalem“ (1493)²¹⁴

[...] Kako se piše, po rođenju Krista, našega Gospodina, tisuću četiristo devedeset i treće godine, ja, Heinrich Zedlitz, vitez itd. od Buchwalda poduzeo sam put u Jeruzalem na Sveti Grob te sam počeo svakog dana zapisivati putovanje [...]

[...] Toga dana imali smo dobar vjetar te smo navečer došli do Hvara. Te večeri su kod nas u luku došle IIII galije, koje su išle iz Mletaka, a htjele su ići u Aleksandriju. Mi smo tu noć ostali tamo i kupili potrepnosti. Nadalje, rano u subotu (21. rujna), na Matejev dan isplovili smo odanle te smo plovili cijeli dan između pustih otoka s obje strane. Noću nismo smjeli ploviti, jer su se mornari bojali, da se ne nasuču na neki greben te smo morali tu noć mirovati na sidru.

Nadalje, u nedjelju (22. rujna) pred svanuće otplovili smo odatle i u podne smo plovili pred jednim gradom kojeg smo ostavili na desnu ruku, a koji se zove Šibenik. On pripada Mlečanima i leži u slavenskoj zemlji. Navečer smo došli između brda, tamo bacili sidro i tu ostali preko noći. Nadalje, u ponedjeljak (23. rujna) prije svanuća otplovili smo odatle te smo u podne došli u Zadar, tamo gdje počiva sveti Šimun. Tu su nam rekli, kako su Turci napravili pohod u Carevo do Kranjske. U toj zemlji je bio godišnji sajam u gradu koji se zove Ljubljana. Tu su oni zarobili mnogo svijeta, žena, muškaraca i djece, počinili paljevinama velike štete te su odveli ljude sa sobom. Tu su ljudi ugarskoga kralja iz Slavonije i Hrvatske izišli pred njih u zemlji Hrvatskoj. Naši su imali oko dvije tisuće konja, a Turci oko osam tisuća dobro opremljenih ljudi s oklopima i konjima. Naši nisu opazili, da oni imaju tako mnogo naoružanih ljudi, jer ih oni prije nisu nikad imali. Ipak su naši jašući udarili na njih, ali su ih Turci uskoro sve prekrili i potukli ih. Zatim su potukli i pješake, a oni su bili samo obični puk. Naših je ostalo na bojištu oko pet tisuća, a ostalo je i oko tisuću mrtvih Turaka. Tu je ostao mrtav i grof Ivan od Hrvatske,²¹⁵ a kapetan koji se zove Heremiz²¹⁶ odveden je, a njegovu sinu je odrubljena glava.

214 Reinhold Röhrich, »Die Jerusalemfahrt des Heinrich von Zedlitz (1493)«, *Zeitschrift des Deutschen Palaestina-Vereins XVII*, Leipzig 1894, 98, 99, 104, 110-114, 291-294, 300, 301.

215 Milan Kruhek, »Sraz kršćanstva i islama na Krbavskom polju 9. rujna 1493. godine«, *Riječki teološki časopis 1/2*, Rijeka 1993, 256, 263; A. Mijatović, *Bitka na Krbavskom polju ...*, 65, 71, 78.

216 Na prvi pogled neprepoznatljivo, ali prema priči jasno je da se radi o imenu tadašnjeg hrvatskog bana Imre Derencsényja. Vidi: M. Kruhek, »Sraz kršćanstva i islama ...«, 256, 263; A. Mijatović, *Bitka na Krbavskom polju ...*, 65, 73.

Nekoliko stotina je uhvaćeno i odvedeno, tako da ih nije mnogo izišlo odatle. Taj pokolj se dogodio jedva jedan dan puta od grada Zadra, u ponedjeljak poslije Male Gospe (9. rujna).²¹⁷ Dakle, u ponedjeljak, četrnaest dana nakon toga, došli smo na galiji i to vrijeme smo bili u Zadru, a mrtvi ljudi su još ležali na bojištu. Nadalje, u utorak (24. rujna) smo stajali u Zadru. On se nalazi na moru u zemlji Hrvatskoj i vrlo je tvrdi grad koji pripada Mlečanima. U njemu je mnogo više slavenskog puka nego Talijana, a zemlja Hrvatska leži također na moru.

Nadalje, u srijedu (25. rujna) rano otplovili smo iz Zadra nekoliko milja [...]

[...] Als man geschriebenn hot noch Christi Vnnsers herrn Geburt tausend Vierhundert vnd Neunzig vnnnd In den dritten Johr hab ich Heinrich Czedlitz Ritter etc. Vom Buchwaldt mir fürgenohmen gegen Jherusalem zum heilig grabbe zu zihenn vnnnd habe angefangen, alle tage vnnnd tage Reyss zu schreyben [...]

[...] vnnnd hatten den tag gutten windt vnd kwomen noch den Obid gen Lesena, do sindt iiii Galeen den Obid zu vnns kommen In die Porten, die sind von Venedig gangen vnd haben wolt In Alexandria gehn, also sind wir die Nacht do plieben vnnnd notturfft gekaufft. Item am Sonnobende (21. Sept) frue am tage Mathey sind wir darvon gefaren vnd sind den gantzen tagk zwischen eytelen gebirge gefaren auf beyden seyten, das wir die nacht nicht faren dorfften, das sich die schieffleute forchteten, das sie nicht wieder eynen Fels furen vnd muste die nacht am Ancker liegenn.

Item am Sontage (22. Sept) vor tage furen wir dohin, zu Mittage furen wir vor eyne stadt vnd liesen sie auf die rechte hand liegen heist Sobenicke, Ist der Venediger vnnnd lait In vindischen lande, vnd auffen Obid sindt wir kommen zwischen die gebirge vnd Ancker do geworffen vnnnd die nacht do plieben. Item am Montage (23. Sept) vortage sinndt wir dohin gefaren vnnnd aufm Mittagk kommen gen Sara, do der hailige Simeon lait, do hat man vns gesagt, wie die Türcken eyne Reyse gethon haben In das Kaysers gen Kran In das land, do ist Jarmarckt gewest In eyner stadt haist Lempach, do sie den viel volcks do genohmen haben, Frauen, Man vnd Kindt vnd grossen schadenn mit Brande gethan vnnnd die leute mit In wegk getrieben, do sindt des Koniges von Vngern leuthe aus Vindischen lande vnd Karbatin, Inen vorgezogen In dem lande Karbatin, vnnnd die vnssern haben gehabt bey zwotausendt Pferde vnd die Turcken haben gehapt bey acht tausendt wol angelegter leuthe mit harnisch vnd Pferden, des sich die vnsern nicht versehn hetten, das sie also viel geruster leuthe haben solden, wen sie Ir vor nicht gehabt haben. Idoch habenn vnser reissige mit In troffen, die haben die Turcken also baldt gar bedeckt vnnnd sie geschlagen, dor noch die Fus Knechte auch geschlagen, das do eytel blos volck gewest ist vnnnd das der Vnssern bey funff tausendt auff der walstadt blieben ist, vnnnd do auch

217 U izvorniku je pogrešno navedeno 12. rujna, no tada nije bio ponedjeljak, nego petak. Vidi: Jakob Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Zagreb 1985, 201, 223.

bey tausendt Turcken todt sein plieben. Vnd do ist Graffe Iben todt plieben von Carbatie vnd der hauptmann der haist Heremiz vnnnd In mite wegk gefuret, auch seinen Sohn des hauptmans das haupt abgeschlagen vnnnd auch etlich hundert gefangen vnd In gefurt, das Ir nicht viel darvon kommen sindt vnd das schloen ist kaum eyne tage raise von der stadt Sara geschehn am Montage noch Nativitatis Marie (12. Sept), also sindt wir Montagk vber vier zehn tage dornoch (sind) dohin kommen mit der Galee vnd die todten leuthe sindt noch auf den Meer gelegen auf der Walstadt, die Zeit wir zu Sara gewest sind. Item am Dinstage (24. Sept) sindt wir zu Sara stille gelegen, vnnnd Sara lait auf dem meer vnd ist gar eyne feste stadt vnnnd ist der Venediger vndt lait nondt an dem lande Karbatin vnd ist also viel Windisch Volck dinnen als Welsch, vnnnd das landt Carbatin leit auch In dem Meer.

Item an der Mitwoch (25. Sept) sindt wir frue wegk gefaren von Sara etlich meyen [...]

2. Johannes Löwenklau – [...] O porazu Ugra, koje je pobijedio Jakub-aga – O gospodi zvanoj Frankopani [...]

Ime ovog Jakub-age nije nađeno u Bonfinijevoj „Povijesti Ugra“. Giovio ga naziva Hadum-paša, a to mu ime daje također Wolfgang Drechsler u svojoj „Kronologiji“. Ali to nije njegovo pravo ime, nego su ga zvali Hadum ili Adum-paša, jer je bio uškopljenik. Ovom porazu Ugra uzrok je dao gospodin Ivan (Anž!) Frankopan, rođen od roda plemenite gospode Frankopana, koji su imali velik ugled i bili slavni u Rimu. Nakon što su se preselili u Hrvatsku i Dalmaciju, dobili su od zemljaka ovo ime, pa ih se zove „Franc Pani“, a to je gospoda Franci. Spomenuti gospodin Frankopan nakon smrti kralja Matijaša odmetnuo se od kralja Vladislava i od hercega Ivaniša Korvina, vanbračnog sina kralja Matijaša, koji je u Jajcu bio ban te zemlje. I kad su ga zbog toga kao pobunjenog podanika opsjeli u utvrdi Brinje, on je tom turskom paši, koji mu je bio najbliži, poslao svoje ljude da zamole od njega pomoć. Stoga je Jakub-aga upao u Ugarsku s osam ili devet tisuća konja, kako piše Bonfini. [...] (dalje se opisuje značenje riječi aga i ban)

Ime Kroati ili Hrvati je svima dobro poznato. Narod je sam po sebi jako revan u svojoj kršćanskoj vjeri. Ne želi biti podanik niti podložen Turcima, kako ne bi došao u opasnost da izgubi svoju vjeru. Stoga neprestano odlaze susjedima te sad nastanjuju dobar dio zemalja Austrije i Moravske, a prehranjuju se poljodjelstvom. [...] (dalje se opisuje značenje riječi Hrvat)

Po tome se ovaj, na ugarskom nazvan ban, u „Kronici“ također zvao Drendžilban, što je isto kao Drencz celjski ban, a to je: Drencz-ban zemlje Celje, budući da slavna i kneževska grofovija pripada od pradavnih vremena banstvu Kraljevstva Hrvata. Tako izričito piše Bonfini. Paša (podrazumijeva se pod istim imenom Jakub-aga) je ponajprije u tom ratu pljačkom i plijenjenjem opustošio i upropastio grofoviju i zemlju Celje. Pravo banovo ime, Emericus Drenzenus, našlo se također

u Bonfinija. (On je bio, kako ga spomenuti Bonfini slavi) čovjek visokog razuma i dobrog savjeta, te pun spretnosti, a odredio ga je kralj Vladislav umjesto preminulog hercega Ivaniša Korvina. Ovaj ban je tada uza se imao samo sedam tisuća ljudi, pravih vojnika. Ostala gomila bila je skupljena samo od neiskusnog i neuvježbanog seljačkog svijeta. Nato se dogodila još jedna nesreća, da je bana Drenzenusa protiv njegove volje prisilio gospodin Bernardin Frankopan da se sukobi s neprijateljem. On se pak, kad je okršaj počeo, pokupio odatle i pobjegao. Nejedinstvo i bježanje, to je ono što „Kronika“ hoće objasniti, kad govori. Ugri se nisu mogli usporediti te su pobjegli. Ovaj Bernardin je bio otac Ivana (Anža) Frankopana, o kojem je rečeno, kako je bio opsjednut u Brinju. Sin, je li prije bio neprijatelj ili buntovnik, ipak je kao neustrašiv čovjek ostao u bitki pred neprijateljem. [...](dalje se opisuje razlog rata između Turaka i Mlečana)

Dok je tako sultan Bajazit u miru boravio u Jedrenama, aga ili ratni zapovjednik Jakub dao je da se oglasi, kako on namjerava napraviti brzi pohod na zemlju Ugarsku, pa je upao u Ugarsku s 3 ili 4.000 akindžija. Protiv istoga je ugarski beglerbeg (pod tom turskom riječi pisac je htio razumijeti naziv ban, što isto znači kao i ona), kojega oni inače nazivaju Direndžil, krenuo s 40.000 kršćana i pobio se s njim. Ali po volji Božjoj takav okršaj nije mogao imati drugačiji ishod, nego da su kršćani između sebe bili podijeljeni i nesložni. I tako su Turci naposljetku nadjačali, te su kršćanski vojnici zbog takvog razornog nejedinstva udarili u bijeg. Spomenuti ban Direndžil pao je Turcima živ u ruke, pa su ga poslali sultanu Bajazitu. On se vrlo obradovao ovoj pobjedi koju su Turci postigli godine 899. [...]²¹⁸

Dieses Jacup Aga Nam wirdt in der Ungarischen Histori deß Bonfinij nicht gefunden. Jouius heißt ihne Cadum Basscha welchen Namen im auch gibt Doctor Wolfgang Drechßler in seiner Chronologia. Aber das war nicht sein rechter Nam, sonder ward Chadum oder Hadum Basscha geheissen, weil er ein verschmittener war. Zu diser der Ungarn Niederlag hat ursach geben Herr Hans Frangepan, geborn auß dem Geschlecht der Edlen Herrn von Frangepan, so auch etwa zu Rom grosses ansehens und berühmpt gewesen, welche nach dem sie in Crabaten und Dalmatien sich begeben daselbst von den Landleuten diesen Namen bekommen, daß man sie Franc Pani geheissen. Das ist, die Herrn Franken. Gemeldeter Herr Frangepan war nach König Matthiassen todt vom König Wladißlaw und vom Hertzog Hansen Corvino, König Matthiassen unechlichem Sohn, der zu Jaitza sich als ein Ban oder Wan derselben Land verhielt, abgefallen. Und als er derhalben wie ein Rebellischer Unterthan im Schloß Breuia belägert ward: hat er zu diesem Türckischen Bascha, so daselbst am nechst

218 Johannes Löwenklau, *Neuwe Chronica Türckischer nation von Türcken selbs beschrieben*, Frankfurt am Main 1595, 335-337, 362. – ... Von der Ungarn Niederlag, so vom Jacup Aga geschlagen worden, Von den Herrn Frangepani genannt. ...

gesessen, seine Leut geschickt, und hülf von ihm begeren lassen. Ist derwegen Jacup Aga mit acht oder neun tausent Pferden in Ungarn eyngfallen, wie Bonfinius schreibt. [...] Der Croaten oder Crabaten Nam ist jedermenniglich wol bekandt. Die Nation an ihr selbst ist sehr eyferig in ihrer Christlichen Religion. Wil den Türcken nicht unterthan noch unterworffen seyn, damit sie nicht gefahr gerahten ihren Glauben zu verlieren. Weichen derhalben immer fort zu den Benachbarten, und bewohnen jetzt ein gut theil der Landt Oesterreich und Mehren unnd ernehren sich daselbst durch den Ackerbauw.

[...] Darnach wirdt dieser, zuvor der Ungrisch genannter Ban, auch in der Chronick Drenzil Ban geheissen, gleich als Drenz Cili Ban. Das ist Drentz Ban deß Landts Cili. Dann die berühmpt unnd Fürstlich Graffschafft Cili gehört von uhralten Zeiten hero zu der Banschafft deß Königreichs Crabaten. So schreibt auch Bonfinius außdrücklich. Es hab der Bascha (verstehet durch denselben Namen den Jacup Aga) zum allerersten in diesem Krieg die Graff unnd Landtschafft Cili mit rauben und plündern verhergt unnd verderbt. Deß Bans in Crabaten rechter Nam wirdt gleichßfalls im Bonfinio gefunden, Emericus Drenzenus. Ein Mann (wie gemeldter Bonfinius in selbst rühmt) hohes Verstandts unnd guten Rahts, unnd voller geschicklichkeit, der von König Wladißlaw an statt deß abgestorbenen Hertzog Hansen Coruini verordnet war. Dieser Ban hat damals nur sieben tausent Mann rechts Kriegßvolck bey sich gehabt. Der uberig Hauff war allein von unerfahrenem und ungeübtem Bawrßvolck zusammen bracht. Zu diesem schlug auch ein ander Unfall, daß der Ban Drenzenus wider seinen eigenen willen vom Herrn Bernardino Frangepan gezwungen ward mit dem Feind zuschlahen, welcher doch, als das Treffen angangen, sich davon gepackt, unnd flüchtig worden. Das war nun die Uneinigkeit und Flucht, darauff die Chronick deuten wil, da sie spricht: Es haben sich die Ungern nicht vergleichen mögen und seyen geflohen. Dieser Bernardin war deß Hansen Frangepans Vatter, von welchem gesagt, er sey zu Breuia belägert worden. Der Sohn ob er wol zuvor ein Feind oder Rebellisch gewesen, ist dennoch als ein großmütiger Mann in dieser Schlacht vorm Feind blieben.

[...] Weil der Sultan Baiasit zu Adrianopel also in der Ruhe gesessen, hat ein Aga oder Kriegs Oberster Jacup, ein verschnittener und Sanzak in Boßnen offentlich außgeruffen lassen, er wölle einen Streiff auff das Land Ungern thun, ist mit 3. oder 4.000 Akenzien in Ungern geruckt, uß demselben der Ungrisch Beglerbeg (mit diesem Türckischen wort hat der Scribent den Namen Ban verstehen wöllen, welches gleich so viel zu bedeuten hat als jenes) den sie sonst den Drenzilkan nennen, mit 40000 Christen unter Augen gezogen unnd mit ihme geschlagen. Aber nach dem willen Gottes hat solch Treffen keinen andern außgang gehabt als daß die Christen unter sich selbst getrennt unnd uneins gewest. Unnd also die Türcken letzlich die Oberhand bekommen, dann das Christlich Kriegßvolck von wegen solcher zerrüttlichen uneinigkeit die

Flucht geben, also daß gemeldter Dizenzel Ban lebendig in der Türcken Händ kommen, und dem Sultan Baiasit zugeschickt worden. Der hat sich diß Sigs höchlich erfreuwet, so die Türcken erlanget, im Jar 899. [...]

3. Nepoznati kroničar

[...] *I priča se opet, kako je Jakub-paša sam izvjestio: „U onoj opasnoj borbi dao sam da se skupe lubanje nevjernika i da se na nekoliko mjesta podignu gomile visoke kao minaret. Bože uzvišeni, daj vojsci islama uvijek takve pobjede! Zarobio sam 11000 živih nevjernika, a 30 njihovih vođa učinio sam zarobljenicima“. Tijekom ovog ratnog pohoda Jakub-paša je odrezao sa 6000 mrtvih nevjernika noseve i uši. Zarobljenog bana i nevjernike koji bijahu vođe, kao i topove i zastave poslao je na uzvišeni prag. Ova velika vjerska borba dogodila se 7. zilhidždže 898, jednog petka. O toj vjerskoj borbi nastao je sljedeći kronogram: fahr-i hajj (=898). [...]*²¹⁹

[...] Und wiederum wird erzählt, daß Ja'qub-Pascha selbst berichtet habe: „In jenem gefährlichen Kampfe ließ ich die Schädel der Ungläubigen einsammeln und damit an einigen Orten minaretthohe Haufen errichten. Gott, der Erhabene, gebe der Heere des Islam immer solche Siege! 11000 Ungläubige nahm ich lebendig gefangen und von ihren Anführern machte ich über 30 Ban's zu Gefangenen“. Bei diesem Kriegszuge schnitt Ja'qub-Pascha mehr als 6000 toten Ungläubigen Nasen und Ohren ab. Die gefangenen Ban's und die Ungläubigen, welche Anführer waren, sowie die Kanonen und Fahnen schickte er an die erhabene Schwelle. Dieser große Glaubenskampf fand am 7. Zi'l-hiddsche 898, einem Freitag, statt. Über diesen Glaubenskampf entstand folgendes Chronogram: *fahr-i hajj* (=898). [...]

4. Kodža-beg

[...] *Kad se treba poduzeti neki ratni pohod, onda svaki krene u rat s 700-800 janjčara, i uz to s tisuću dobro uredenih i potpuno naoružanih vrsnih oklopnika, ornih za borbu. Oni tada pod veličajnim vodstvom provedu velika djela dostojna muškaraca. Pokaže li se neprijatelj u bilo kojem zakutku islamskih pokrajina, odsječene glave poraženih neprijatelja stignu na skupštinu državnog vijeća, prije nego vijest o tome dospije na prag palače koja štiti svijet. Tako je bilo osobito bilo za vrijeme vladavine sultana Bajezid-kana, kada je jedan moćan zao neprijatelj, kao što je zapovijednik Hrvatske, prodro s brojnom vojskom na granice islamskih pokrajina. Kad je došavši nahrupio, pred njega je odmah stupio srčani sandžakbeg*

219 Hans Joachim Kissling, »Die anonyme altosmanische Chronik über Sultan Bajezid II«, *Disertationes orientales et Balcanicae collectae II, Beiträge zur Kenntnis Südeuropas und des nahen Orients XXXVIII. Band*, München 1988, 150.

*Klisa u Bosni, Jakub-beg, i na prvi napad udario na drsku neprijateljsku vojsku, te dao da se na bojištu zakotrljaju glave bezočnika u prašini. [...]*²²⁰

[...] Wenn ein Feldzug unternommen werden sollte, so zogen sie ein jeder mit 700-800 Janitscharen und ausserdem mit je tausend wohlgeordneten und vollkommen ausgerüsteten, kampflustigen und trefflichen Cuirassieren (Ġebeli) in den Krieg, und verrichteten unter der grossherrlichen Oberleitung grosse und manneswürdige Thaten. Zeigte sich in irgendeinem Winkel der islamischen Provinzen ein Feind, so kamen schon, ehe die Nachricht davon an die Schwelle des weltbeschützenden Palastes gelangte, die abgeschnittenen Köpfe der geschlagenen Feinde in die Staatsrathsversammlung. So war insbesondere während der Regierung des Sultan Bajezid Chan ein so mächtiger böser Feind wie der Befehlshaber von Croatien mit einem zahlreichen Heere bis an die Grenzen der islamischen Provinzen gedrungen. Als er angerückt kam, trat ihm sogleich der herzhafteste Sangakbeg von Klis in Bosnien, Jakub Beg, entgegen und schlug auf den ersten Angriff das verwegene Heer des Feindes. Er liess den Kopf des Verruchten auf der Wahlstatt in den Staub rollen. [...]

5. Konrad von Parsberg (1494)

*[...]U utorak prije dana sv. Vida (10. lipnja)²²¹ cijeli dan i noć stajali smo na sidru kod Biograda [...]Također smo vidjeli da su Turci tamo vjerojatno pobili mnogo kršćana, a sa tog mjesta vidjeli smo i dosta Hrvata između neke srušene utvrde i Biograda. [...]*²²²

6. Hans Schürpfen (1497)

[...]O zemlji Hrvata i kakav je tamo grad.

*Prije nego smo došli u Zadar (15. lipnja), gledali smo dva dana jednu planinu i zemlju, također na lijevu ruku, koja se zove Hrvati. Tu zemlju Turčin je jako razrušio i odveo odatle ljude. Ako im se ne dođe u pomoć, Turčin će osvojiti svu tu zemlju. [...]*²²³

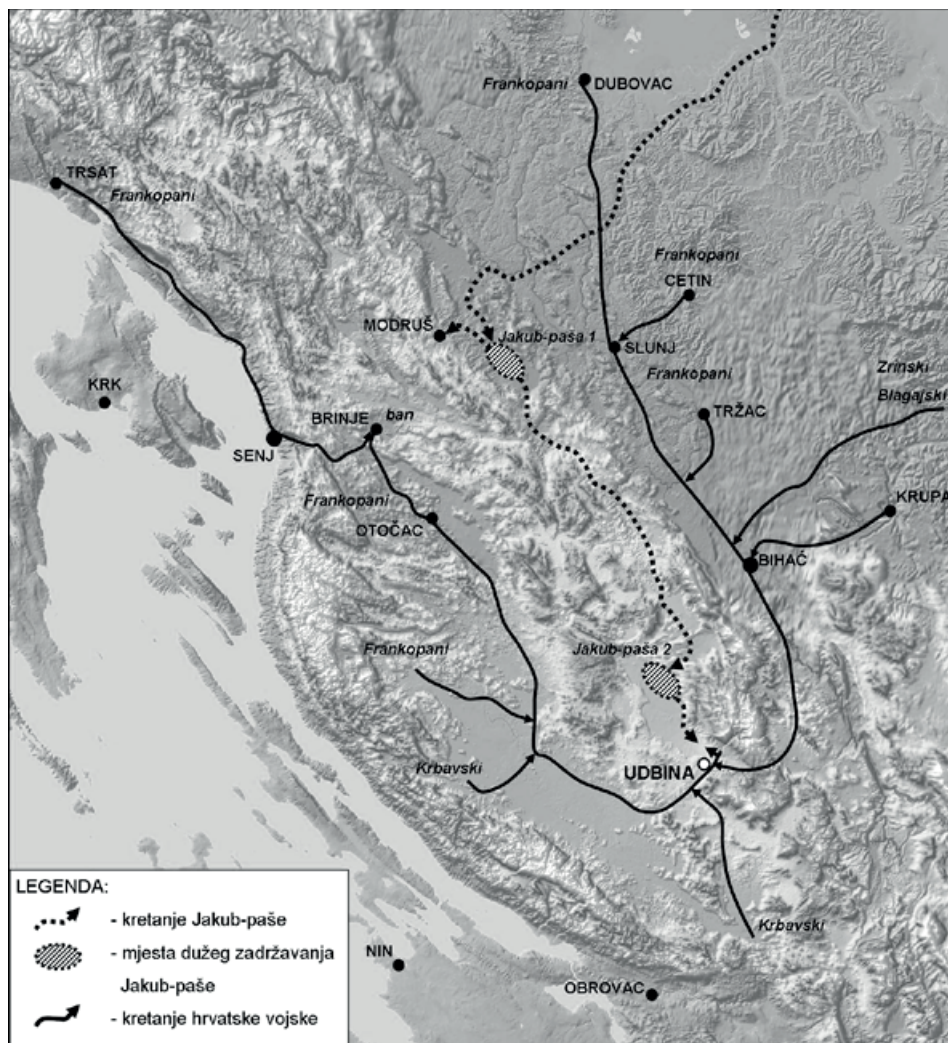
220 Walter F. A. Behrner, »Koğabeg's Abhandlung über den Verfall des osmanischen Staatsgebäudes seit Sultan Suleiman dem Grossen«, *Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft* 15, Leipzig 1861, 273, 277.

221 J. Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti ...*, 215.

222 Konrad von Parsberg, *Itinerarium*, 25rv, 26rv, 27r, 28v, 29rv, 30rv, 31rv, 32r, 168v, 170v, 171r, 172rv, 173rv, 174rv, 175rv, 176r, 177rv, 178rv, 179rv, 180r, u: www.literature.at/webinterface/library/ALO-BOOK

223 Jost V. Ostertag, »Hans Schürpfen des Raths zu Lucern, Pilgerfahrt nach Jerusalem 1497«, *Der Geschichtsfreund, Mittheilungen des historischen Vereins der fünf Orte Lucern, Uri, Schwyz, Unterwalden und Zug* 8, Einsiedeln 1852, 190.

Bitka na Krbavskom polju 1493. – strategija, taktika, psihologija

Slika 1: Zemljovid šire okolice Krbavskog polja s pretpostavljenim pravcima kretanja velikaških odreda, banove vojske i vojske Jakub-paše do 9. rujna 1493.

Slika 2: Mučeništvo Tebanske legije i sv. Mauricija (anonim, oko 1510), u misalu iz Bilzena (Belgija)

Slika 3: Drvorenz *Der Crabaten slacht* / Bitka Hrvata (Leonhard Beck, 1480-1542, nastalo 1515)

Slika 4: Detalj drvoreza *Mučeništvo deset tisuća kršćana*
(Albrecht Dürer, 1471-1528, nastalo 1496./97)